

DİKMƏ (*DIKME*) TÜRKİYƏYƏ QARŞI MƏHKƏMƏ İŞİ

11 iyul 2000-ci il tarixli Məhkəmə qərarı

(Ərizə № 20869/92)

[Bu məhkəmə qərarının mətninin yekun variantı Məhkəmənin seçilmiş qərarlarının rəsmi toplusunda (*Reports of Judgments and Decisions*) dərc olunmazdan əvvəl redaktə olunur].

Dikmə Türkiyəyə qarşı məhkəmə işində,
Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsi, hakimlər:
xanım E. Palm (*E. Palm*), sədr;
cənab L. Ferrari Bravo (*L. Ferrari Bravo*);
cənab K. Birsan (*C. BİRSAN*);
cənab V. Thomassen (*W. Thomassen*);
cənab B. Zupançiç (*B. ZUPANČIČ*);
cənab R. Maruşte (*R. Maruste*);
cənab F. Gölcüklü (*F. Gölcüklü*), ad hoc hakim;
habelə Seksiyanın katibi cənab M. O'Boylndan (*M. O'Boyle*)
ibarət tərkibdə Palatada işə baxaraq,
29 fevral və 20 iyun 2000-ci ildə qapalı müşavirə keçirərək,
yuxarıda göstərilən sonuncu tarixdə qəbul edilmiş aşağıdakı
qərarı elan edir:

PROSEDUR

1. İş İnsan hüquqlarının və əsas azadlıqların müdafiəsi haqqında Avropa Konvensiyasının («Konvensiya») 11 sayılı Protokolu qüvvəyə minməzdən əvvəl³⁵ tətbiq edilən müddəalara uyğun olaraq, Avropa İnsan Hüquqları Komissiyası

³⁵ *Katibin qeydi.* 11 sayılı Protokol 1 noyabr 1998-ci ildə qüvvəyə minmişdir.

(«Komissiya») tərəfindən 11 sentyabr 1999-cu ildə Məhkəməyə təqdim edilmişdir (11 sayılı Protokolun 5-ci maddəsinin 4-cü bəndi və Konvensiyanın keçmiş 47-ci və 48-ci maddələri).

2. İş 22 fevral 1995-ci ildə Konvensiyanın keçmiş 25-ci maddəsi əsasında iki Türkiyə vətəndaşı – cənab Mətin Dikmə (*Metin Dikme*) («birinci Ərizəçi») və onun anası xanım Əminə Dikmə (*Emine Dikme*) («ikinci Ərizəçi») tərəfindən 22 oktyabr 1992-ci ildə Komissiyaya təqdim edilmiş Türkiyə Respublikasına qarşı № 20869/92 sayılı ərizə vasitəsilə qaldırılmışdır.

Birinci ərizəçi Konvensiyanın 3-cü maddəsinə və 5-ci maddəsinin 3-cü bəndinə istinadən şikayət etdi ki, o, həddən artıq müddət ərzində polis həbsxanasında saxlanılıb və həmin müddətdə pis rəftara məruz qalıb. O, 5-ci maddənin 2-ci bəndi əsasında iddia etdi ki, həbsə alınarkən ona hansı cinayətlərdə şübhəli bilindiylə barədə lazımi qaydada məlumat verilməyib. O, həmçinin bildirdi ki, həbsdə olarkən vəkili ilə məsləhətləşmək imkanına malik olmaması 6-cı maddənin 3 (c) bəndinin pozuntusuna bərabərdir. Nəhayət, o, iddia etdi ki, iki məsələ baxımından 2-ci maddənin pozuntusunun qurbanı olub: birincisi, onun təqsirləndirildiyi cinayətə görə ölüm cəzası düşürdü; ikincisi, onun məruz qaldığı pis rəftar o dərəcədə qəddar idi ki, o, aldığı xəsarətlərdən ölə bilərdi. İkinci ərizəçi şikayət etdi ki, həbsxana müdiriyyətinin onun oğlu ilə görüşməsinə icazə verməməsi 8-ci maddənin mənası baxımından onun ailə həyatına hörmət hüququnun pozulmasına bərabərdir.

3. 29 noyabr 1993-cü ildə Komissiya ərizə barəsində Türkiyə Hökumətinə («Hökumət») məlumat verməyi qərara aldı və onu ərizənin qəbuledilənliyinə və mahiyyətinə dair yazılı qeydlərini təqdim etməyə dəvət etdi.

17 oktyabr 1994-cü ildə Komissiya xatırlatmalara baxmayaraq Hökumətin nə yazılı qeydlərini təqdim etdiyini, nə də hər hansı ilkin etiraz irəli sürdüyünü qeyd edərək ərizəçilərin Konvensiyanın 3-cü maddəsi, 5-ci maddəsinin 2-ci və 3-cü bəndləri, 6-cı maddəsinin 3 (c) bəndi və 8-ci maddəsi üzrə

şikayətlərini qəbul olunan elan etdi, ərizədəki qalan şikayətləri isə qəbul olunmayan elan etdi.

3 mart 1998-ci ildə Komissiya Konvensiyanın keçmiş 29-cu maddəsinin tətbiqinin mümkün ola biləcəyini nəzərə alaraq, öz təşəbbüsü ilə tərəfləri 5-ci maddənin 2-ci və 3-cü bəndləri üzrə şikayətlərin altı aylıq müddət çərçivəsində təqdim edilib-edilmədiyi barədə qeydlərini təqdim etməyə dəvət etməyi qərara aldı. 2 dekabr 1998-ci ildə üzvlərinin zəruri üçdə iki səs çoxluğu olmadığına görə, o, qərara aldı ki, 29-cu maddə tətbiq edilməməlidir.

4 iyun 1999-cu il tarixli məruzəsində (Konvensiyanın keçmiş 31-ci maddəsi)³⁶ Komissiya belə bir yekdil rəy ifadə etdi ki, birinci ərizəçi barəsində 3-cü maddə, 5-ci maddənin 3-cü bəndi, eləcə də 6-cı maddənin 3 (c) bəndi ilə birlikdə götürülməklə 6-cı maddənin 1-ci bəndi pozulub. O, həmçinin belə bir yekdil rəy ifadə etdi ki, ikinci ərizəçi barəsində 8-ci maddə pozulmayıb.

4. 20 sentyabr 1999-cu ildə Böyük Palatanın hakimlər heyəti qərara aldı ki, işə Məhkəmənin Seksiyalarından biri tərəfindən baxılmalıdır (Məhkəmə Reqlamentinin 100-cü Qaydasının 1-ci bəndi). Məhkəmənin sədri bu işi Birinci Seksiyaya təyin etdi. Türkiyədən seçilən hakim cənab R.Türməni (*R.Türmen*) işə baxmaqdan imtina etdi (28-ci Qayda). Müvafiq surətdə, Hökumət cənab F.Gölcüklünü *ad hoc* hakim qismində işdə iştirak etmək üçün təyin etdi (Konvensiyanın 27-ci maddəsinin 2-ci bəndi və 29-cu Qaydanın 1-ci bəndi).

5. Hökumətin və ərizəçilərin nümayəndələri ilə məsləhətləşdikdən sonra Palata açıq dinləmə keçirməyi qərar aldı (59-cu Qaydanın 2-ci bəndi).

6. 12 noyabr 1999-cu ildə Katiblik ərizəçilərin yaddaş qeydini aldı. 13 dekabr 1999-cu ildə, icazə verilən müddət çərçivəsində (həmin müddət Seksiya sədri tərəfindən uzadılmışdı), Hökumət özünün yaddaş qeydini təqdim etdi. 24 yanvar 2000-ci ildə Katiblik ərizəçilərin yaddaş qeydinə əlavə olaraq, onların

³⁶ *Katibin qeydi*. Məruzəni Katiblikdən almaq olar.

Konvensiyanın 41-ci maddəsi üzrə tələbləri barədə təfsilatların əks olunduğu qeydlərini qəbul etdi.

7. 10 fevral 2000-ci ildə, Məhkəmənin qərarına uyğun olaraq, Katiblik tərəflərə işin faktlarına dair suallar təqdim etdi və dinləmədə həmin suallara cavab vermələrini xahiş etdi.

8. 25 fevral 2000-ci ildə sədr ərizəçilərə hüquqi yardım təyin etdi (91-ci Qayda).

9. 29 fevral 2000-ci ildə Strasburqda İnsan Hüquqları Sarayında dinləmə keçirildi.

Məhkəmədə iştirak edənlər:

a) Hökumətin adından:

xanım D.Akçay (*D.AKÇAY*), hüquq doktoru, müştərək nümayəndə;

məsləhətçilər:

cənab Y.Özdəmir (*M.Özdemir*);

cənab F.Polat (*F. Polat*);

xanım M.Gülşən (*M.GÜLŞEN*);

b) ərizəçilərin adından:

cənab T.Höhne (*T.Höhne*), Vyana Vəkillər Kollegiyası, vəkil.

Məhkəmə cənab Höhne və xanım Akçayın müraciətlərini dinlədi.

FAKTLAR

I. İŞİN HALLARI

10. Ərizəçilər – cənab Mətin Dikmə və onun anası Əminə Dikmə, müvafiq surətdə, 1969-cu və 1933-cü ildə anadan olublar. Birinci ərizəçi hazırda İstanbul həbsxanasında saxlanılır. Onun anası Vyanada yaşayır.

A. Cənab Dikmənin tutularaq polis həbsxanasında saxlanması və məhkəmə araşdırmasını gözləməsi

11. Birinci ərizəçinin tutularaq polis həbsxanasına gətirilməsinin və məhkəmə araşdırmasını gözlədiyi müddətdə orada saxlanmasının hallarını, 24 iyun 1992-ci il tarixli məktubunda ərizəçinin təsvir etdiyi kimi, aşağıdakı şəkildə qısaca ümumiləşdirmək olar.

12. 10 fevral 1992-ci ildə saat 7.30-da polis əməkdaşları İstanbulun Ləvənt (*Levent*) rayonunda birinci ərizəçini və onun yanında olan xanım Y.O.-nu dayandırdılar və sorğu-suala tutdular. Onların hər ikisinin şəxsiyyətini təsdiq edən sənədlər saxta idi. Onlar dərhal həbs edildilər, bir neçə saat yerli polis məntəqəsində gözlədikdən sonra İstanbuldakı Ləvənt baş polis idarəsinin anti-terror şöbəsinə («şöbə») aparıldılar.

Onlar binanın müxtəlif hissələrində həbsxanaya salındılar. Oraya gətirilən kimi ərizəçinin gözlərini bağladılar və özlərini «Anti-Dev-Sol» qrupunun³⁷ üzvləri adlandıran polis əməkdaşları qrupu onu yumruqlamağa və təpikləməyə başladılar və əsil şəxsiyyətini açıqlamayacağı halda öldürməklə hədələdilər. Sonra onu birinci mərtəbədəki otağa apardılar, əllərini bədəninin arxasında bir-birinə bağladılar və qollarından asdılar, bu üsul «Fələstin asması» adı ilə tanınır. Polis əməkdaşları bir neçə saat ərzində onu bu vəziyyətdə təkrar-təkrar vurdular və onun ayaqlarına və cinsiyyət üzvlərinə birləşdirilmiş elektrodlar vasitəsilə bədənində elektrik cərəyanı buraxdılar.

13. Təxminən saat 19-da cənab Dikmə başqa otağa aparıldı və döşəməyə uzandırıldı, bu zaman qolları hələ də arxasında bağlı vəziyyətdə idi. Təhlükəsizlik xidmətinin üzvü olduğunu söyləyən bir nəfər ona dedi: «Sən «Dev-Sol»a mənsubsan və əgər bizə

³⁷ «Dev-Sol» (İnqilabçı Solçular) adətən «Türk Xalq Qurtuluş Partiyası (Cəbhəsi) – İnqilabçı Sol» («*Türkiye Halk Kurtuluş Partisi/Cephesi-Devrimci Sol*») adlı ifrat sol təmayüllü silahlı hərəkatı adlandırmaq üçün istifadə edilən addır.

lazım olan məlumatları bizə verməsən, əvvəlcə burada ayaqlarından məhrum olacaqsan!». Sonra polis əməkdaşları onu döyməyə başladılar, bəzi zərbələrin hədəfi onun cinsiyyət üzvləri idi. Bu, gecə saat 2-yə qədər davam etdi, həmin vaxt onu 2 kvadrat santimetrlik kameraya saldılar, orada o, çılpaq halda döşəmədə yatmalı oldu.

14. Ertəsi gün şəhər təxminən saat 8-də onu yenidən birinci mərtəbəyə apardılar, qollarını bağladılar və döşəməyə uzandırdılar. O, növbəti döyülmələrə məruz qaldı və ayaqlarına, qulaqlarının arxasındakı sahəyə və dilinə elektrik cərəyanı buraxıldı. İşgəncə verənlər nahara gedənə qədər o, iki dəfə huşunu itirmişdi. Bir saat sonra o, yenidən «Fələstin asmasına» məruz qaldı və bədənində elektrik cərəyanı buraxıldı, eyni zamanda üzərinə soyuq su töküldü. Sonra onu çılpaq və gözləri bağlı halda beton döşəməyə uzandırdılar.

Həmin axşam o, geriye – yuxarıdakı mərtəbəyə aparıldı, orada məxfi xidmət agentləri onun saçlarından tutaraq başını divara vurdu. Sonra onu geyindirib meşəyə apardılar, orada bir nəfər tapançanı onun başına dirədi və göstəriş verdi ki, «kəlməyi şəhadətini» desin və sonra tətiyi çəkdi, amma tapança boş idi. «Ölə salma» məqsədi daşıyan bu cəzadan sonra o, geriye – şöbəyə gətirildi. Orada yenə onun gözlərini bağladılar, paltarını soyundurdular və buz kimi soyuq vannaya saldılar. Ertəsi gün polis əməkdaşları onunla pis rəftarı davam etdirdilər.

15. Cənab Dikmənin həbsinin beşinci günü pis rəftara son qoyuldu. Lakin o, gözü bağlı dindirilməkdə və çoxlu sui-istifadə hallarına məruz qalmaqda davam edirdi.

16. Polis həbsxanasında olduğu müddətdə cənab Dikməyə heç bir vəkil yardımını göstərilmədi, o günün on altı saatını öz kamerasında keçirdi və hər hansı müsafirlə görüşməsinə, yaxud kitab və ya qəzet oxumasına icazə verilmədi. Şöbənin binasına daxil olduqdan sonra onun gördüyü yeganə adam tutularkən onunla birlikdə olmuş Y.O. idi, amma ona Y.O. ilə söhbət etmək imkanı verilmədi.

Bununla bağlı o, Məhkəməyə Y.O.-nun məktubundan aşağıdakı parçanı təqdim etdi:

«Mətin Dikmə və mən 10 fevral 1992-ci ildə həbs edildik. ... Mən birinci şöbəyə çatan kimi onlar bizim gözlərimizi bağladılar və bir-birimizdən ayırdılar. Mən kameraya aparılmazdan öncə gördüm ki, onlar onu döyməyə başladılar. Şöbədə keçirdiyim on altı gün ərzində mən Mətini yalnız onun dindirmələrə getdiyi və ya orada qayıtdığı zaman və bəzən də tualetə aparıldığı zaman görürdüm. Belə halların hamısında onun gözləri bağlı olurdu. Yalnız bir dəfə mən onun gözlərindəki göyərmələri görə bildim. Lakin onlar məni dindirərkən Mətini həmişə təhqir edir, ona necə işgəncə verdiklərini mənə danışırılar...».

17. 25 fevral 1992-ci ildə şöbə İstanbul Milli Təhlükəsizlik Məhkəməsindəki («Milli Təhlükəsizlik Məhkəməsi») dövlət prokurorundan («dövlət prokuroru») xahiş etdi ki, birinci ərizəçi və Y.O. Məhkəmə Təbabəti İnstitutunun Sultanəhməd (*Sultanahmet*) idarəsinə göndərilsin. Dövlət prokuroru razılıq verdi və 26 fevral 1992-ci ildə (polis həbsxanasında on altı gün saxlandıqdan sonra) onlar məhkəmə tibb eksperti tərəfindən müayinə olundular, iddia edildiyinə görə, ekspert birinci ərizəçiyə belə demişdi: «Sən sağlam vəziyyətdəsən, səhhətində çatışmazlıq yoxdur».

Həmin gün tərtib edilmiş tibbi rəydə deyilirdi ki, Y.O.-nun bədənində heç bir zərbə və ya fiziki güc izləri aşkar edilmədi; yalnız «onun [birinci ərizəçinin] sol dirsəyində üzəri qaysaq bağlamış cızılmalar müşahidə edildi».

18. Həmin gün bir qədər sonra ərizəçi və Y.O. dövlət prokuroru tərəfindən dindirildilər və Milli Təhlükəsizlik Məhkəməsinin hakiminin qarşısına gətirildilər. Onlar polisə verdikləri ifadələrdən imtina etdilər və dedilər ki, həmin ifadələri «işgəncə altında» imzalayıblar; hər ikisi onlara qarşı ittihamları rədd etdilər. Y.O. aşağıdakı ifadəni verdi: «Mənə işgəncə verən ... və özünü «Anti-Dev-Sol» qrupunun üzvü adlandıran polis əməkdaşlarına qarşı şikayət edirəm».

Hakim qərar çıxardı ki, onlar məhkəmə araşdırmasına qədər həbsdə saxlansınlar, çünki o, hesab etdi ki, onların «Dev-Sol» üzvü olduqlarını və həmin təşkilatın həyata keçirdiyi zorakılıq aktlarında iştirak etdiklərini göstərən «əhəmiyyətli sübutlar» var.

Qərarın aşağısında Mətin Dikmə tərəfindən imzalanmış aşağıdakı şərh müəyyən edildi: «Mən həbsdə saxlanmağım barədə kiməsə məlumat verilməsini istəmirəm».

19. İstanbul həbsxanasına aparıldıqdan sonra birinci ərizəçi vəkilin iştirakı olmadan həbsxana həkimi tərəfindən müayinə edildi.

28 fevral 1992-ci il tarixli «ilkin rəyində» həkim birinci ərizəçinin bədənində bir sıra zədə əlamətlərinin olduğunu qeyd etmişdi. Sonradan İstanbul Məhkəmə Təbabəti İnstitutunun Eyüp (*Eyüp*) İdarəsinin eksperti birinci ərizəçinin əlavə tibbi müayinəsini həyata keçirdikdən sonra bu nəticələr həmin idarə tərəfindən tərtib edilmiş 4 mart 1992-ci il tarixli yekun rəyində bir daha təkrar edildi və təsdiq olundu:

«Həbsxana həkimi tərəfindən imzalanmış və Mətin Dikmə barəsində tərtib edilmiş 28 fevral 1992-ci il tarixli 55 sayılı rəyə gəldikdə, sonuncunun müayinəsindən sonra aşağıdakı nəticələr qeyd edilmişdir:

Qoltuq nahiyyəsində diametri 0,5 sm olan zədə; sol dirsəkdə 7x7 sm ölçüdə dərinin siyrilərək qaysaq bağlaması; sol biləkdən 4 sm yuxarıda qismən qaysaq bağlamış iki paralel dairəvi zədə; sol əldə baş barmağın, şəhadət barmağının və orta barmağın oynaqlarının ətrafında dərinin siyrilməsi və orta barmağın içəri tərəfində oynaqların kənarlarında 1,5 sm ölçüdə dərinin cızılması; sağ dirsəkdə dərinin qaysaq bağlaması; sağ qolun bazuönü hissəsinin üst tərəfində 0,5 sm ölçüdə qaysaq bağlamış iki yara; sağ biləkdə dərinin zədələnməsi; üçüncü (adsız) barmağın oynaqlarının kənarında 1 sm ölçüdə, orta, üçüncü və çeçələ barmaqların oynaqlarının ətrafında 0,5 sm ölçüdə, diz qapağının arxasında 3x1 və 3x2 sm ölçüdə, belin sağ nahiyyəsində 10x1 sm ölçüdə, orta qulaq sümüyünün yuxarı hissəsində 0,5x0,5 sm ölçüdə və xarici

qulaq sümüyünün üstündə 0,5x0,5 sm ölçüdə qaysaq bağlamış yaralar; sağ ayağın beşinci barmağında üzəri qaysaq bağlamış göyərmə və böyük barmağında 0,5x0,5 sm ölçüdə qaysaq bağlamış yara; sağ ayağın yuxarı hissəsində 0,2x0,2 sm ölçüdə siyirmə; və orta qulaqda 0,2x0,2 sm ölçüdə və xarici qulaqda 1x1 sm ölçüdə qaysaq bağlamış yara [müşahidə edildi].

Eləcə də hər iki əlin barmaqlarında, hər iki biləkdə, dirsəklərdə, qollarda və topuqlarda, hər iki ayağın barmaqlarında, belin sağ tərəfində və diz qapağında qismən qaysaq əmələ gətirmiş və qismən sağalmış cızılma əlamətləri, habelə sarıya və qəhvəyiyyə çalan və indi normal rənginə qayıdan göyərmə yerləri var (onların ölçüləri ilkin rəydə qeyd edilib)».

Məhkəmə tibb eksperti belə qənaətə gəldi ki, yuxarıda qeyd edilən zədələrin nəticəsi həyat üçün təhlükəli deyil və onların sağlması üçün beş günlük müddət müəyyən etdi.

20. Ramazan ayının axırında bayram mərasiminin qeyd olunduğu gün – 11 iyun 1992-ci ildə xanım Dikmə birinci ərizəçi ilə görüşmək istədi, lakin həbsxana müdiriyyəti buna icazə verməkdən imtina etdi.

21. 18 iyun 1992-ci ildə birinci ərizəçi vəkili onu təmsil etməsi üçün sənəd imzaladı, hərçənd ki, şəxsən vəkili görməmişdi (aşağıda 28-ci bəndə bax).

B. Etiraz edilən cinayət prosesi

1. Cənab Dikməyə qarşı cinayət təqibi

22. 7 sentyabr 1992-ci ildə qəbul edilmiş ittiham aktında dövlət prokuroru birinci ərizəçini və Y.O.-nu 1990-1992-ci illərdə həyata keçirilmiş ciddi basqınlarda (bir dövlət prokuroru, istifadə olan bir general və altı polis əməkdaşı həmin basqınların qurbanları olmuşdular) və «Dev-Sol» qanunsuz silahlı təşkilatı adından törədilmiş bir sıra zorakılıq aktlarında ittiham etdi. O, Cinayət Məcəlləsinin 146-cı maddəsinin 1-ci bəndinə əsasən birinci ərizəçiyə və Y.O.-ya ölüm cəzası istədi.

23. 23 oktyabr 1992-ci ildə Milli Təhlükəsizlik Məhkəməsində məhkəmə araşdırması başlandı. Birinci ərizəçi öz arqumentlərini təqdim edərək ona qarşı irəli sürülən ittihamları rədd etdi və həbsdə olarkən polisindən aldığı ifadələrin protokollarında yazılanları qəti şəkildə təkzib edərək həmin ifadələrin ondan işgəncə ilə alındığını iddia etdi. Müvafiq surətdə, o, polis həbsxanasında olduğu zaman onun taleyinə görə cavabdehlik daşıyan polis əməkdaşlarına qarşı formal şikayətlər verdi və 4 mart 1992-ci il tarixli tibbi rəyə istinad etdi (yuxarıda 19-cu bəndə və aşağıda 29-cu bəndə bax).

Birinci ərizəçi, digər məsələlərlə yanaşı, bildirdi ki, o, Y.O. saxta şəxsiyyət sənədlərindən ona görə istifadə etmişdilər ki, birinci ərizəçinin bacısının adına cinayət dosyesi olduğuna görə polis təqiblərindən ehtiyat edirdilər, onun bacısı Ankarada polislə toqquşma zamanı qətlə yetirilmişdi və onlar sadəcə olaraq asanlıqla mənzil kirayəyə götürə bilmək üçün özlərini ər-arvad kimi təqdim edirdilər. Müvafiq surətdə, o, təqsirkar olmadığını iddia etdi və zəmanət müqabilində azad edilməsini xahiş etdi.

24. 8 yanvar və 8 oktyabr 1993-cü ildə dövlət prokuroru iki əlavə ittiham aktı qəbul edərək birinci ərizəçini 1990-1992-ci illərdə törətdiklərinə bənzər digər zorakılıq aktları, o cümlədən adam öldürmə, silahlı basqınlar və quldurluq, bomba hücumları və bədən xəsarətinə səbəb olan hücumlar törətməkdə ittiham etdi.

25. Qırx dörd dinləmə keçirdikdən və yetmişə yaxın şahidin ifadəsini dinlədikdən sonra Milli Təhlükəsizlik Məhkəməsi 26 iyun 1998-ci ildə hökm çıxardı. O, qərara aldı ki, mövcud «sübutların işığında» konstitusiya quruluşunu devirmək məqsədilə «Dev-Sol»un adından törətdiyi bəzi cinayətlərdə «ərizəçinin təqsiri təsdiq edilmişdir» və cinayətlərin intensivliyini, miqdarını və ciddiliyini, habelə məhkəmə araşdırması zamanı onun peşmançılıq nümayiş etdirmədiyini nəzərə alaraq, onun barəsində ölüm hökmü çıxardı.

26. Milli Təhlükəsizlik Məhkəməsinin qərarından birinci ərizəçinin vəkili və baş dövlət prokuroru, müvafiq surətdə, 29

sentyabr və 12 noyabr 1998-ci ildə hüquq məsələləri ilə bağlı şikayət verdilər. Şikayət ərizəsində birinci ərizəçinin vəkili yalnız hökmün «ədalətsiz və ağır» olmasından şikayət etdi, baş dövlət prokuroru isə bildirdi ki, etiraz edilən hökm kifayət qədər əsaslandırılmış hökm sayıla bilməz, çünki orada ittiham hökmünün hansı sübutlara əsaslandığına dair və Milli Təhlükəsizlik Məhkəməsi tərəfindən sübutlara verilən qiymətə dair zəruri təfəsilatlar yoxdur.

27. 7 aprel 1999-cu ildə elan olunmuş 22 mart 1999-cu il tarixli qərarında Kassasiya Məhkəməsi 26 iyun 1998-ci il tarixli hökmü belə bir əsasa görə ləğv etdi ki, «hökmlərin əsaslandırılması haqqında qaydanı tətbiq etmədən və qüvvədə olan normalara istinad edərkən hər bir ittiham barəsində əsaslı sübutları və onlara verilən qiyməti göstərmədən hökm çıxarılması (hökm elə əsaslandırılmalıdır ki, Kassasiya Məhkəməsi ona yenidən baxa bilsin) Konstitusiyanın 141-ci maddəsinə və Cinayət Prosessual Məcəlləsinin 32-ci və 260-cı maddələrinə ziddir...».

Nəticədə, Kassasiya Məhkəməsi işi Milli Təhlükəsizlik Məhkəməsinə qaytardı, orada işə baxılması hələ başa çatmamışdır.

2. Pis rəftarda təqsirləndirilən polis əməkdaşlarına qarşı proses

28. Milli Təhlükəsizlik Məhkəməsində 23 oktyabr 1992-ci il tarixli dinləmədə özünün müdafiə arqumentlərini irəli sürdükdən sonra (yuxarıda 23-cü bəndə bax) birinci ərizəçi və Y.O. onlara işgəncə verənlərə qarşı iki ayrıca (müstəqil) şikayət təqdim etdilər. 27 noyabr 1992-ci ildə bu şikayətlərin işığında və görünür, həm də nazirlik səviyyəsində verilən tapşırıqlar əsasında dövlət prokuroru birinci ərizəçinin polis həbsxanasında olarkən vəkillə görüşmək imkanına malik olub-olmadığını və (və ya) İstanbul həbsxanasına aparıldıqdan sonra pis rəftara məruz qalıb-

qalmadığını qiymətləndirmək üçün müvafiq orqanlarla əlaqəyə girməyi qərara aldı.

30 noyabr tarixli məktubunda şöbənin başçısı cavab verdi ki, ərizəçinin «vəkillə heç bir söhbəti olmayıb, çünki Mətin Dikmə polis həbsxanasında olduğu müddətdə heç bir vəkil ... bu barədə vəsatət verməyib».

1 dekabr 1992-ci ildə İstanbul həbsxanasının müdiri bildirdi: «Mətin Dikmə ... həbsdə olduğu müddətdə pis rəftara məruz qalmayıb və bizim müdiriyyətə bu barədə heç vaxt şikayət etməyib. Bizim həbsxanada saxlandığı müddətdə onun pis rəftara məruz qalması riski mövcud olmayıb. Bizim materiallar həmçinin göstərir ki, o, heç vaxt vəkillə məsləhətləşmə aparmayıb».

29. 8 dekabr 1992-ci ildə Milli Təhlükəsizlik Məhkəməsinin sədri 23 oktyabr 1992-ci ildə verilmiş şikayətləri tədbir görülmək üçün dövlət prokuroruna göndərdi.

30. 10 dekabr 1992-ci ildə dövlət prokuroru qərara aldı ki, şikayətlərə mahiyyəti üzrə baxmaq onun səlahiyyətinə aid deyil və Terrorizmin qarşısının alınması haqqında Qanunun 15-ci maddəsinin 3-cü bəndinə uyğun olaraq (3713 sayılı Qanun – aşağıda 36-cı bəndə bax) işi İstanbul prefekturasına göndərdi.

31. 9 iyul 1993-cü ildə İstanbul vilayətinin İnzibati Şurası qərara aldı ki, birinci ərizəçi və Y.O. tərəfindən verilmiş cinayət şikayətlərinə cavab verilməsini zəruri edən hər hansı səbəb yoxdur. Qərar 6 avqust 1993-cü ildə birinci ərizəçiyə təqdim edildi.

32. Avropa Məhkəməsində bu proses barədə hər hansı başqa məlumat yoxdur.

II. MÜVAFİQ DAXİLİ QANUNVERİCİLİK

A. Polis həbsxanasında saxlanma haqqında normalar

33. Həmin vaxt milli təhlükəsizlik məhkəmələrindəki icraat haqqında 2845 sayılı Qanunun 16-cı maddəsində nəzərdə

tutulurdu ki, həmin məhkəmələrin müstəsna səlahiyyətinə aid cinayətlə bağlı həbs tutulmuş istənilən şəxs ən gec qırx dörd saat müddətində, cinayət fəvqəladə vəziyyətin mövcud olduğu bölgədən kənarda qrup halında törədildikdə isə əlli gün müddətində hakimnin yanına gətirilməlidir, bu zaman məhbusun hakimnin yanına gətirilməsinə sərf olunan vaxt nəzərə alınmır.

34. Tutulan şəxsi dindirməzdən əvvəl polis əməkdaşları ona hansı cinayəti törətməkdə şübhəli bilindiylə barədə məlumat verməli və bu şübhələrin cavabında nədə demək istəyinin olub-olmadığını soruşmalıdırlar. Hüquqi yardıma gəldikdə, Cinayət Prosessual Məcəlləsinin («CPM») 144-cü maddəsinin bu işə tətbiq edilə bilən hissəsində nəzərdə tutulur ki, təqsirləndirilən şəxs yalnız həbsə alınaraq məhkəmə araşdırmasını gözlədiyi müddətdə vəkillə məsləhətləşə və ya yazışa bilər və təqsirləndirilən şəxsə qarşı cinayət prosesi başlayana qədər hakim işin materiallarında həssas məzmunlu hesab etdiyi bəzi sənədlərin həmin şəxsə açıqlanmaması barədə qərar çıxara bilər. Bundan əlavə, dövlət prokurorluğu ittiham aktını təqdim edəne qədər təqsirləndirilən şəxsin vəkili işin materiallarındakı sənədləri nəzərdən keçirməyə bilər (143-cü maddə).

B. Pis rəftar aktları ilə bağlı cinayət təqibi

35. Türkiyə Cinayət Məcəlləsinə əsasən dövlət qulluqçusunun hər hansı fərdi işgəncəyə və ya pis rəftara məruz qoyması cinayətdir (işgəncəyə aid 243-cü maddə və pis rəftara aid 245-ci maddə). Hər hansı hərəkət və ya hərəkətsizlik bu cür cinayət əməlini təşkil etdiyi hallarda dövlət orqanlarının ibtidai istintaq aparmaq vəzifəsi bu orqanların diqqətinə çatdırılır və CPM-in 151-ci və 153-cü maddələri ilə tənzimlənir. Cinayətlər barədə təkcə dövlət prokurorluğuna və ya təhlükəsizlik qüvvələrinə deyil, həm də yerli inzibati orqanlara məlumat verilə bilər. Şikayətlər şifahi və ya yazılı verilə bilər. Onlar şifahi verilibsə, dövlət orqanı onları qeydə almalıdır (151-ci maddə).

Cinayət Məcəlləsinin 235-ci maddəsinə əsasən, vəzifələrini yerinə yetirərkən xəbər tutduğu cinayət barədə polisə və ya dövlət prokurorluğuna məlumat verməyən istənilən dövlət qulluqçusu həbs cəzasına məhkum edilir. Cinayət törədilməsindən şübhələnməyə əsas verən vəziyyət barədə hər hansı yolla məlumat almış dövlət prokuroru cinayət təqibinə başlamaq və ya başlamamaq barədə qərar çıxarmaq üçün faktları araşdırmaq vəzifəsini daşıyır (CPM, 153-cü maddə).

36. Əgər cinayət törətməkdə şübhəli bilinən şəxs mülki dövlət qulluqçudursa və cinayəti qulluq vəzifəsini icra edən zaman törədibse işin ibtidai istintaqı Mülki dövlət qulluqçularının cinayət təqibi haqqında 1914-cü il tarixli Qanunla tənzimlənir, həmin Qanun icraatın bu mərhələsində dövlət prokurorunun şəxsə görə (*ratione personae*) yurisdiksiyasını məhdudlaşdırır. Belə hallarda ibtidai istintaqı müvafiq yerli inzibati şura (şübhəli şəxsin statusundan asılı olaraq rayon və əyalət şurası) aparmalı və müvafiq surətdə, cinayət təqibinə başlayıb-başlamamaq barədə qərar qəbul etməlidir. Cinayət təqibinə başlamaq barədə qərar qəbul edildikdə işin istintaqını dövlət prokuroru aparmalıdır.

Yerli inzibati şuraların qərarlarından Ali İnzibati Məhkəməyə şikayət verilə bilər. Əgər cinayət təqibinə başlamamaq barədə qərar qəbul edilibse, iş avtomatik olaraq həmin məhkəməyə verilir.

Terrorizmlə mübarizə aparan polis qüvvələrinin və kəşfiyyat xidmətlərinin üzvlərinə qarşı ittihamlara gəldikdə, sözügedən vaxtda qüvvədə olan 3713 sayılı Qanunun 15-ci maddəsinin 3-cü bəndi xüsusi olaraq bu məsələyə aid olan norma idi, həmin bəndə əsasən, adam öldürmə cinayətləri istisna olmaqla, cinayətlərin ibtidai istintaqı yurisdiksiya haqqındakı eyni norma ilə tənzimlənir. Sonradan 27 yanvar 1993-cü ildə «Rəsmi Qəzet»də dərc olunmuş 31 mart 1992-ci il tarixli qərarı ilə Konstitusiyaya Məhkəməsi həmin müddəanı ləğv etdi və ləğvetmə 27 iyul 1993-cü ildən qüvvəyə mindi.

37. Cinayət Məcəlləsinin yuxarıda adı çəkilən 243-cü və 245-ci maddələri ilə birlikdə götürülmüş 102-ci maddəsinə əsasən, mülki dövlət qulluqçuları tərəfindən törədilmiş pis rəftar və işgəncə cinayətləri üzrə cinayət təqibinə başlamaq üçün beş illik müddət müəyyən edilmişdir.

C. İbtidai istintaq zamanı toplanmış sübutların sübutedici əhəmiyyəti

38. Cinayət hüququnu tətbiq edərkən Türkiyə məhkəmələrinin bərqərar etdikləri prinsiplərdən aydın olur ki, şübhəli şəxsin dindirilməsi onun özünü müdafiə etməsinə imkan vermək vasitəsidir, bu vasitə onun xeyrinə işləməlidir və onun əleyhinə sübutlar əldə etmək məqsədi daşıyan tədbir deyil. Hakim iş üzrə faktları qiymətləndirərkən dindirmə zamanı verilmiş ifadələri nəzərə ala bilər, lakin həmin ifadələr könüllü surətdə verilməlidir və təzyiq və ya zor tətbiqi altında alınan ifadələr sübut qismində qəbul edilə bilməz. CPM-in 247-ci maddəsinə görə (həmin maddəyə Kassasiya Məhkəməsi tərəfindən şərh verilib), polisə və ya dövlət prokurorluğuna verilmiş istənilən ifadənin qeydə alındığı dindirmə protokolunun cinayət təqibi üçün sübut qismində qəbul edilə bilməsi üçün həmin ifadə hakimin yanında təkrar olunmalıdır. Əgər ifadədəki etiraflar təkrar olunmursa, sözügedən protokolların məhkəmədə ucadan oxunmasına icazə verilmir və müvafiq surətdə, ittihamı müdafiə etmək üçün onlara istinad edilə bilməz. Bununla belə, hətta ifadədəki etiraflar məhkəmədə təkrar olunsaydı belə, həmin sübut özlüyündə həlledici sübut sayıla bilməz və əlavə sübutlarla təsdiq olunmalıdır.

HÜQUQ MƏSƏLƏLƏRİ

I. İŞİN ƏHATƏ DAİRƏSİ

39. Öz yaddaş qeydində və sonrakı dinləmədə ərizəçilərin vəkili Konvensiyanın 3-cü maddəsinin, 5-ci maddəsinin 3-cü bəndinin və 6-cı maddəsinin 1-ci və 3 (c) bəndlərinin pozulduğu barədə Komissiyanın rəyini paylaşırsa da, Məhkəmənin belə qərar çıxarmasında israr etdi ki, birinci ərizəçi barəsində 5-ci maddənin 2-ci bəndi və ikinci ərizəçi barəsində 8-ci maddə pozulub.

40. Hökumət həm öz yaddaş qeydində, həm də dinləmədə Məhkəmənin belə qərar çıxarmasını xahiş etdi ki, daxili hüquqi müdafiə vasitələri tükənmədiyinə və altı aylıq müddət haqqında qaydaya riayət edilmədiyinə görə ərizə qəbul olunmayan elan edilməlidir. Alternativ variant qismində Hökumət işin mahiyyəti ilə bağlı bildirdi ki, iş üzrə faktlar ərizəçilərin istinad etdiyi hər hansı müddəaların pozulduğunu göstərmir.

II. HÖKUMƏTİN İLKİN ETİRAZLARI

A. Hökumətin arqumentləri

41. Hökumət iki əsasla görə ərizənin qəbuledilənliyinə etiraz etdi.

1. Daxili hüquqi müdafiə vasitələrinin tükənməməsi

42. Hökumətin birinci etirazı (bu etiraz dörd şəxəyə bölünmüşdü) daxili hüquqi müdafiə vasitələrinin tükənməməsindən ibarət idi.

Birincisi, ərizəçi daxili məhkəmələrdəki prosesin istənilən mərhələsində Konvensiya müddəalarına (hətta mahiyyət üzrə) və (və ya) hazırda Məhkəmədəki icraatda irəli sürülən hüquqlara istinad edə bilərdi. Müvafiq surətdə, Məhkəmə Əhməd Sadıq

(*Ahmet Sadık*) Yunanıstana qarşı məhkəmə işi üzrə 15 noyabr 1996-cı il tarixli qərarında (Qərarlar Toplusu, 1996-V) qəbul etdiyi xəttə riayət edərsə, bu işə baxa bilməz.

İkincisi, ərizəçinin Konvensiyanın 3-cü maddəsi üzrə şikayətinin vaxtı hələ çatmamışdı, çünki o, birinci ərizəçinin polis həbsxanasında olduğu müddətdə başına gələnlərə görə cavabdehlik daşıyan polislərə qarşı Türkiyədə başlanmış icraat başa çatmamış təqdim edilmişdi (yuxarıda 2, 28 və 31-ci bəndlərə bax).

Üçüncüsü, 6-cı maddənin 1-ci və 3 (c) bəndləri üzrə şikayətlərin də vaxtı hələ çatmamışdı, çünki Milli Təhlükəsizlik Məhkəməsində birinci ərizəçinin məhkəmə araşdırması hələ başa çatmamışdı (yuxarıda 27-ci bəndə bax).

Dördüncüsü, 3713 sayılı Qanunun 15-ci maddəsinin 3-cü bəndinin ləğvindən sonra (yuxarıda 36-cı bəndə bax) cənab Dikmə dövlət prokuroruna pis rəftar barədə iddiaları ilə bağlı yeni şikayət verə bilərdi.

2. Altı aylıq müddət haqqında qaydaya riayət edilməməsi

43. Hökumət daha sonra bildirdi ki, Konvensiyanın 3-cü maddəsi, 5-ci maddəsinin 3-cü bəndi və 6-cı maddəsinin 3 (c) bəndi üzrə şikayətlərə səbəb olmuş hadisələrin hamısı 26 fevral 1992-ci ildə (bu, cənab Dikmənin polis həbsxanasına saxlandığı sonuncu gün idi) və ya təxminən bu tarixə yaxın günlərdə baş vermişdi və altı aylıq müddət həmin tarixdən hesablanmalıdır. Bununla bağlı Hökumət qeyd etdi ki, 3 mart 1998-ci il tarixli məktubunda Komissiya altı aylıq qayda ilə bağlı yaranan problemləri anlayaraq tərəfləri dəvət etmişdi ki, Konvensiyanın 5-ci maddəsi üzrə şikayətlərin vaxtında verilib-verilmədiyinə dair qeydlərini təqdim etsinlər (bu məsələ ərizənin qəbuledilənliyinə baxılması mərhələsində artıq müzakirə edilib – yuxarıda 3-cü bəndə bax). Lakin öz məruzəsində Komissiya işin bu aspektinə və 31 mart 1998-ci ildə Hökumətin təqdim etdiyi müvafiq

arqumentlərə əhəmiyyət vermədi. Hökumət Məhkəmənin təşəkkül tapmış presedent hüququna əsasən 35-ci maddədəki altı aylıq müddət haqqında qaydanın hüquqi müəyyənliyə şərait yaratdığını qeyd etdi və iddia etdi ki, Komissiyanın yanaşması Məhkəmənin bu müddəanı öz təşəbbüsü ilə tətbiq etməsinə və ərizəni qəbul olunmayan elan etməsinə mane ola bilməz. Bu məsələ ilə bağlı Hökumətin etirazı üç şəxəyə bölünmüşdü.

Ərizəçilərin Konvensiyanın 3-cü maddəsi üzrə şikayətlərinə münasibətdə Hökumət qeyd etdi ki, nə dövlət prokuroru, nə də Milli Təhlükəsizlik Məhkəməsinin hakimi 26 fevral 1992-ci ildə cənab Dikmənin onlara bildirdiyi pis rəftar haqqında iddialarla bağlı heç bir tədbir görmədilər (yuxarıda 18-ci bəndə bax). Müvafiq surətdə, cənab Dikmə buradan belə nəticə çıxarmalı idi ki, bu iddiaları irəli sürülməsi üzrə istənilən cəhd uğursuzluğa məhkumdur və Komissiyaya ən gec 26 avqust 1992-ci ildə şikayət verməli idi.

Hökumət həmçinin bildirdi ki, Konvensiyanın 5-ci maddəsinin 3-cü bəndi üzrə şikayət müvafiq müddət keçdikdən sonra verilib. Altı aylıq müddət 26 fevral 1992-ci ildə başlanmışdı, çünki cənab Dikmənin polis həbsxanasında saxlanması qanuni idi və ona etiraz etmək üçün heç bir hüquqi müdafiə vasitəsi səmərə verməyəcəkdi.

Eyni sözlər birinci ərizəçinin polis həbsxanasında olduğu müddətdə vəkillə görüşə bilməməsi faktı ilə bağlı şikayətə də aiddir, çünki həmin vaxt Cinayət Prosessual Məcəlləsi milli təhlükəsizlik məhkəmələrinin yurisdiksiyasına aid cinayətlərdə təqsirləndirilən şəxslərə bu hüququ vermirdi.

B. Məhkəmənin verdiyi qiymət

44. Məhkəmə öncə qeyd edir ki, o, bu cür ilkin etirazları o halda nəzərə almaq səlahiyyətinə malikdir ki, cavabdeh dövlət həmin etirazları onların xarakteri və halları buna imkan verən dərəcədə öncə Komissiya qarşısında qaldırmış olsun; bu şərtə

riayət edilmədikdə, Hökumət məsələni Məhkəmənin qarşısında qaldırmaq hüququnu itirir (bir çox digər qərarlar arasında *bax: De Vilde, Ooms və Versipin işi* üzrə 18 iyun 1971-ci il tarixli qərar, A seriyaları, c. 12, s. 29-31, b. 47-55; və *Çiulla İtaliyaya qarşı* məhkəmə işi üzrə 22 fevral 1989-cu il tarixli qərar, A seriyaları, c. 148, s. 14, b. 28). Bu işdə həmin şərtə açıq-aydın riayət edilməyib, bu, Konvensiyanın 35-ci maddəsi əsasında ərizənin qəbul edilən olmaması barədə Hökumətin bütün etirazlarına aiddir (yuxarıda 42-ci və 43-cü bəndlərə bax).

Məhkəmə qeyd edir ki, ərizənin qəbuledilənliyi barədə qeydlərin təqdim edilməsi üçün müvafiq müddət Hökumət üçün iki dəfə uzadılmışdı. Lakin Komissiya 17 oktyabr 1994-cü ildə ərizənin qəbuledilənliyi barədə qərar qəbul edənə qədər Hökumət bu məsələ barədə heç bir qeyd təqdim etmədi.

45. Etiraf etmək lazımdır ki, ərizənin qəbuledilənliyinə qarşı etirazı doğuran səbəb bəzən ərizəni qəbul etmək barədə qərarın qəbulundan sonra üzə çıxır: məsələn, dövlətdaxili presedent hüququnda dəyişikliklər sayəsində bu vaxta qədər məlum olmayan hüquqi müdafiə vasitəsinin mövcudluğu üzə çıxa bilər, yaxud ərizəçi yeni şikayət formulə edə bilər ki, Hökumət hələ onun qəbuledilənliyinə etiraz etmək imkanına malik olmaya bilər (digər qərarlar arasında *bax: Artiko İtaliyaya qarşı* məhkəmə işi üzrə 13 may 1980-ci il tarixli qərar, A seriyaları, c. 37, s. 13-14, b. 27). Analoji olaraq, çəkişmə proseduru prinsipinə, habelə tərəflərin bərabərliyi prinsipinə riayət edilməsi üçün bəzi hallarda Hökumətin müvafiq müddət keçdikdən sonra etiraz irəli sürməsinə icazə verilməsi zəruridir, məsələn, Komissiya cavabdeh dövlət tərəfindən onun qarşısında qaldırılan məsələni öz təşəbbüsü ilə ilkin olaraq araşdırdıqda buna yol verilə bilər (*bax: Azadlıq və Demokratiya Partiyası (ÖZDEP) Türkiyəyə qarşı* [GC], ərizə № 23885/94, b. 25, AİHM 1999-VIII).

Lakin bu iş bu kateqoriyaya aid olmadığına görə Hökumət sözügedən etirazları irəli sürmək hüququnu itirib.

46. Amma Hökumət bunun əksini iddia edərək 31 mart 1998-ci ildə Komissiyaya təqdim etdiyi yazılı qeydlərə istinad etdi. Baxmayaraq ki Komissiyanın məruzəsində bu məsələ aşkar qeyd olunub, görünür, Hökumət yuxarıda qeyd olunan etirazlarının ikinci şəxsinə uyğun olaraq öz qeydlərinə iki arqumentin daxil edilməsini istəyir: birincisi, 3-cü maddənin pozulması barədə iddialar müvafiq müddət keçdikdən sonra irəli sürülüb (yuxarıda 42-ci bəndə bax); ikincisi, 5-ci maddənin 3-cü bəndi üzrə şikayət müvafiq müddət keçdikdən sonra verilib (yuxarıda 43-cü bəndə bax). Faktlarla bağlı Komissiya öz təşəbbüsü ilə Hökuməti dəvət etdi ki, Konvensiyanın keçmiş 29-cu maddəsinin tətbiqinin mümkünlüyünü (belə bir ehtimal ola bilərdi) aydınlaşdırmaq məqsədilə Konvensiyanın 5-ci maddəsinin 2-ci və 3-cü bəndləri üzrə şikayətlərin yol verilən altı aylıq müddət çərçivəsində verilib-verilmədiyi barədə qeydlərini təqdim etsin; 29-cu maddə (8 sayılı Protokol vasitəsilə edilmiş düzəlişlərlə)³⁸ Komissiyaya səlahiyyət verirdi ki, ərizəni qəbul olunan elan etmiş qərarı müstəsna hallarda və üzvlərinin üçdə iki səs çoxluğu ilə ləğv etsin. Lakin zəruri çoxluq olmadığına görə Komissiya sonda həmin maddəni tətbiq etmədi (yuxarıda 3-cü bəndə bax).

47. Bununla belə, Məhkəmə qeyd edir ki, Konvensiyanın keçmiş mətninin 3-cü və 4-cü bölmələri vasitəsilə bərqərar edilən müdafiə mexanizminin strukturu Komissiyadakı və keçmiş Məhkəmədəki icraatın gedişinin məntiqli və nizamlı olmasını təmin etmək məqsədini daşıyırdı; 26-cı və 27-ci maddələrdə Komissiya üçün müəyyən edilmiş süzgəc funksiyası* onun birinci dərəcəli vəzifəsi idi (müvafiq dəyişikliklərlə bax: *Artikonun işi* üzrə yuxarıda adı çəkilən qərar, yenə orada).

³⁸ *Katibin qeydi*. 8 sayılı Protokol 1 yanvar 1990-cı ildə qüvvəyə minib. Onun düzəliş və ya əlavələr etdiyi müddəalar sonradan 11 sayılı Protokolun müddəaları ilə əvəz edildi.

* Burada «süzgəc funksiyası» dedikdə, Komissiyanın öncə ərizələri araşdıraraq, onların qəbul edilən olub-olmadığını müəyyən etmək funksiyası nəzərdə tutulur – *tərc.*

11 sayılı Protokolun 5-ci maddəsinin şərtlərinə əsasən, ərizəçilər tərəfindən riayət edilməli olan və 11 sayılı Protokolun qüvvəyə mindiyi tarixdən, yəni 1 noyabr 1998-ci ildən sonra barəsində Komissiya tərəfindən məruzə tərtib edilən prosedur həmin tarixdən əvvəl tətbiq edilən müddəalarla tənzimlənir.

Buna görə də Məhkəmənin qərarında keçmiş 29-cu maddənin məqsədi və xüsusən həmin maddənin ixtisaslı səs çoxluğu barədə tələbi nəzərə alınmalıdır: «Sadə səs çoxluğu prinsipindən istisna təşkil edən bu şərtin qətiliyi göstərir ki, ... Konvensiyanın ruhunun tələbinə görə cavabdeh dövlətlər adətən öz ilkin etirazlarını ərizənin qəbuledilənliyinin ilkin araşdırılması mərhələsində irəli sürməlidirlər, bunu etmədikdə onlar ilkin etiraz hüququnu itirirlər» (yenə orada).

48. Belə olan halda, baxmayaraq ki, Komissiya 29-cu maddənin tətbiqini nəzərdən keçirə bilərdi, Məhkəmə hesab edir ki, pis rəftar barədə iddialarla bağlı və polis həbsxanasında saxlanma müddətinin həddən artıq olması barədə şikayətlə bağlı daxili hüquqi müdafiə vasitələrinin tükənmədiyini iddia etməzdən əvvəl 31 mart 1998-ci ilədək gözləyən (yuxarıda 46-cı bəndə bax) və ərizənin qəbuledilənliyi mərhələsində sadə səs çoxluğu ilə qərar qəbul edilməsi imkanını itirən Hökumətin Məhkəməyə müraciət etməklə ilkin etiraz hüququnu bərpa etdiyini hesab etmək olmaz. 11 sayılı Protokolun 5-ci maddəsinin 4-cü bəndi əsasında Məhkəməyə verilən işlər üzrə başqa cür qərarın çıxarılması Konvensiyanın strukturuna və ədalət mühakiməsinin düzgün həyata keçirilməsinə zidd olardı.

49. Müvafiq surətdə, Məhkəmə Hökumətin ilkin etirazlarını rədd edir.

III. KONVENSIYANIN 5-ci MADDƏSİNİN İDDİA EDİLƏN POZUNTULARI

50. Birinci ərizəçi Konvensiyanın 5-ci maddəsinin 2-ci və 3-cü bəndlərinin pozulmasından şikayət etdi, həmin maddənin müvafiq hissələrində deyilir:

«1. Hər kəsin azadlıq və şəxsi toxunulmazlıq hüququ var. Heç kəs qanunla müəyyən olunmuş aşağıdakı hallardan və qaydadan başqa azadlığından məhrum edilə bilməz:

...

c) hüquq pozuntusunun törədilməsində əsaslı şübhə ilə bağlı şəxsin səlahiyyətli məhkəmə orqanı qarşısında durmasından irəli gələn və ya onun tərəfindən törədilən hüquq pozuntusunun, yaxud törədildikdən sonra onun gizlənməsinin qarşısını almaq üçün kifayət qədər zəruri əsasların olduğunun hesab edildiyi hallarda şəxsin qanuni tutulması və ya həbsə alınması;

...

2. Tutulmuş hər bir kəsə ona aydın olan dildə onun tutulmasının səbəbləri və ona qarşı irəli sürülən istənilən ittiham barədə dərhal məlumat verilir.

3. Bu maddənin I bəndinin «c» yarımbəndinə müvafiq olaraq tutulmuş və ya həbsə alınmış hər kəs, dərhal hakimin və ya qanunla məhkəmə hakimiyyətini həyata keçirmək səlahiyyəti verilmiş vəzifəli şəxsin yanına gətirilir və əğlabatan müddət ərzində məhkəmə araşdırması və ya məhkəməyə qədər azad edilmək hüququna malikdir. Azad edilmək məhkəmədə iştirak etmə təminatlarının təqdim edilməsilə şərtləndirilə bilər».

A. Konvensiyanın 5-ci maddəsinin 2-ci bəndi

51. Məhkəməyə təqdim etdiyi yaddaş qeydində birinci ərizəçi iddia etdi ki, tutulmasının səbəbləri və ona qarşı irəli

sürülən ittihamlar barədə ona məlumat verilməyib, bu isə Konvensiyanın 5-ci maddəsinin 2-ci bəndinə ziddir. Bundan başqa, dinləmədə onun vəkili bildirdi ki, cənab Dikmənin həbsindən sonra ona öncə bir neçə saat işgəncə vermiş şöbənin polis əməkdaşlarının və təhlükəsizlik xidməti üzvünün (yuxarıda 12-ci və 13-cü bəndlərə bax) cənab Dikməyə dedikləri sözlər sırf təhdid etmə məqsədi daşıyırdı və heç bir vəchlə tutulmasının səbəbləri və (və ya) ona qarşı irəli sürülən ittihamlar barədə dərhal məlumat vermək məqsədi daşıyırdı.

52. Komissiya (onun rəyinə Hökumət də şərik çıxdı) hesab etdi ki, iş üzrə faktlar sözügedən müddəanın pozulduğuna dəlalət etmir.

53. Bu işlə müqayisə oluna bilən işlərdə 5-ci maddənin 2-ci bəndin şərhini və tətbiqini tənzimləyən müvafiq prinsiplər Foks, Kempbell və Hartli Birləşmiş Krallığa qarşı məhkəmə işi üzrə 30 avqust 1990-cı il tarixli qərarla əks olunmuşdur (A seriyaları, c. 182, s. 19, b. 40).

«5-ci maddənin 2-ci bəndində belə bir elementar təminat var ki, tutulmuş hər bir kəs azadlıqdan nə üçün məhrum edildiyini bilməlidir. Bu müddəa 5-ci maddənin təmin etdiyi müdafiə mexanizminin ayrılmaz tərkib hissəsidir: tutulmuş hər bir kəsə, 2-ci bəndə uyğun olaraq, onun tutulmasının hüquqi və faktiki əsasları sadə, onun başa düşə biləcəyi qeyri-texniki dildə deyilməlidir ki, o, məqsədəuyğun hesab etdikdə, 4-cü bəndə uyğun olaraq tutulmasının qanuniliyi məsələsindən şikayət etmək üçün məhkəməyə müraciət edə bilsin... Baxmayaraq ki, bu məlumat «dərhal» (fransızca: *“dans le plus court délai”*) verilməlidir, həmin məlumatın həbsi həyata keçirən səlahiyyətli şəxs tərəfindən həbs anında tam şəkildə deyilməsi vacib deyil. Məlumatın kifayət qədər və vaxtında verilməsi hər bir işin özünəməxsus xüsusiyyətlərinə uyğun olaraq qiymətləndirilməlidir».

Həmin işdə Məhkəmə faktların işığında müəyyən etdi ki, ərizəçilər dindirilən zaman tutulmalarının səbəbi barədə məlumat

almışdılar (tutulandan bir neçə saat sonra). Müvafiq surətdə, o, qərara aldı ki, 5-ci maddənin 2-ci bəndinin tələblərinə riayət edilib (yenə orada, s. 19-20, b. 41-43).

54. Bu işdə Məhkəmə qeyd edir ki, birinci ərizəçinin tutulmasının səbəbi onda idi ki, o, polis tərəfindən kimliyi yoxlanılarkən saxta sənədlər təqdim etmişdi. Məhkəmə bu hərəkətin cinayət xarakterli olduğunu və qəsdən edildiyini nəzərə alaraq hesab edir ki, birinci ərizəçi 10 fevral 1992-ci ildə saat 7.30-da nə üçün tutulduğunu və polis məntəqəsinə aparıldığını başa düşmədiyini iddia edə bilməz (yuxarıda 12-ci bəndə bax).

Eyni sözlər birinci ərizəçinin polis məntəqəsində qalaraq gözləməli olmasına və şöbəyə aparılaraq polis həbsxanasına salınmasına, orada isə əsil şəxsiyyətini açıqlamağa məcbur edilmək məqsədilə polis əməkdaşları tərəfindən dindirilməsinə aid edilə bilər (yuxarıda 12-ci bəndə bax).

55. Qalan məsələlərə gəldikdə, ərizəçi bildirdi ki, o, polis həbsxanasında qaldığı bütün on altı gün ərzində dindirilmişdi. O, iddia etdi ki, dindirməni başlayan polis əməkdaşları «Anti-Dev-Sol» qrupunun üzvləri idilər (yuxarıda 12-ci bəndə bax) və birinci dindirmə tədbirlərindən sonra, təxminən axşam saat 7-də məxfi xidmətin üzvü onu hədələyərək demişdi: «Sən «Dev-Sol»a mənsubsan və əgər bizə lazım olan məlumatları bizə verməsən, əvvəlcə burada ayaqlarından məhrum olacaqsan!» (yuxarıda 13-cü bəndə bax).

56. Məhkəmənin fikrincə, deyilən bu fikir birinci ərizəçi ilə bağlı şübhələrin kifayət qədər dəqiq ifadəsidir. Müvafiq surətdə, sözügedən təşkilatın qanunsuz xarakterini və ərizəçinin kimliyini gizlətməsinin və polisdən ehtiyat etməsinin (onun bacısı polislə toqquşma zamanı qətlə yetirilmişdi – yuxarıda 23-cü bəndə bax) mümkün səbəblərini nəzərə alaraq, Məhkəmə hesab edir ki, cənab Dikmə artıq həmin mərhələdə başa düşə bilərdi və ya başa düşməli idi ki, qadağan olunmuş fəaliyyətlərdə, yəni «Dev-Sol»un fəaliyyətlərində iştirak etməkdə şübhəli bilinir. O, sonrakı dindirmələrin mövzusu və ya onların nə vaxt aparılması barədə

təfəsilatları çatdırmasa da, Məhkəmə dövlət prokuroru tərəfindən qəbul edilmiş ittiham aktlarını oxuduqdan sonra (yuxarıda 22-ci və 24-cü bəndlərə bax) razılaşıb ki, cənab Dikmə «Dev-Sol»a üzv olması ilə bağlı və həmin təşkilat tərəfindən törədilən konkret cinayət hərəkətlərinin törədilməsində şübhəli bilindiyinə görə dindirilib. İstənilən halda, saat 19.00-a qədər və ya bir az artıq davam etmiş dindirmələrin intensivliyi və tezliyi də belə düşünməyə əsas verir ki, birinci dindirmə tədbirləri zamanı cənab Dikmədə nəyə görə ondan şübhələndiklərinə dair müəyyən fikir yaranmalı idi (müvafiq dəyişikliklərlə *bax: Kerr Birləşmiş Krallığa qarşı* məhkəmə işi üzrə ərizənin qəbuledilənliyi haqqında qərar, ərizə № 40451/98, 7 dekabr 1999-cu il, qərar dərc olunmayıb). Buna görə də, 5-ci maddənin 2-ci bəndindəki «dərhal» anlayışı altında nəzərdə tutulan vaxt məhdudiyyətlərinə riayət edilib (müvafiq dəyişikliklərlə *bax: Foks, Kempbell və Hartli Birləşmiş Krallığa qarşı* məhkəmə işi üzrə yuxarıda adı çəkilən qərar, s. 19-20, b. 42), xüsusən ona görə ki, birinci ərizəçi kimliyini gizlətməklə sözügedən müddətin uzanmasına müəyyən dərəcədə özü şərait yaradıb.

57. Yekun olaraq, bu işin konkret halları baxımından Konvensiyanın 5-ci maddəsinin 2-ci bəndi pozulmayıb.

B. Konvensiyanın 5-ci maddəsinin 3-cü bəndi

1. Məhkəməyə təqdim edilən arqumentlər

58. Birinci ərizəçi iddia etdi ki (onun bu rəyi Komissiya tərəfindən dəstəkləndi), dərhal hakimin və ya qanunla məhkəmə hakimiyyətini həyata keçirmək səlahiyyəti verilmiş vəzifəli şəxsin yanına gətirilməyib, bu isə Konvensiyanın 5-ci maddəsinin 3-cü bəndinin pozuntusudur.

59. Hökumət bunun cavabında mahiyyət etibarilə şikayətin vaxtında verilmədiyi barədə arqumentə istinad edərək bildirdi ki, cənab Dikmənin tutularaq həbsxanaya salınmasına onun şübhəli bilindiği cinayətlərin ciddi xarakteri haqq qazandırır. O, izah

etdi ki, «Dev-Sol» terror təşkilatı ilə bağlı İstanbul polisi tərəfindən aparılan istintaqın tərkib hissəsi qismində tədbirlər görülmüşdü və bu tədbirlər həmin vaxt qüvvədə olan qanunvericiliyə uyğun idi, belə ki, həmin qanunvericiliyə əsasən, müvafiq cinayət qrup halında törədildiyi halda həbsdə saxlanma müddəti on beş gündən artıq ola bilərdi. Cənab Dikmənin şübhəli bilindiği cinayət, yəni «qanunsuz terror təşkilatına üzvlük» bu kateqoriyanın həddləri daxilinə düşürdü.

Hökumət terrorizm şəbəkələrinə qarşı tədbirlərin görülməsində qaşıya çıxan konkret problemləri qeyd etdi, o bildirdi ki, bu vəzifə olduqca çətin, çünki faktları müəyyən etmək və məsuliyyət daşıyan şəxsləri aşkara çıxarmaq üçün sübutları toplamaq və qiymətləndirmək məqsədilə uzun və hərtərəfli polis istintaqı, bununla bağlı çoxlu sayda şahidlərin dindirilməsi və bir neçə şübhəli şəxsin üzvləşdirilməsi zəruridir.

Hökumət həmçinin diqqəti belə bir fakta cəlb etdi ki, dövlətdaxili orqanlar tərəfindən aparılan istintaqda əsas diqqət «Del-Sol»un üzvləri olduğu güman edilən müxtəlif şəxslər arasındakı əlaqələrə yönəlirdi. Buna görə də, həmin şəxslər arasındakı əlaqələrə dair və həmin terrorçu təşkilat tərəfindən törədilmiş müxtəlif zorakılıq aktlarına dair şübhələrin təsdiqi şübhəli şəxslərin özlərindən alınan ifadələrdən asılı idi. Hökumətin bildirdiyinə görə, bu, cənab Dikmənin polis həbsxanasında uzun müddət saxlanmasına haqq qazandırır.

Nəhayət, Hökumət Məhkəməyə məlumat vermişdi ki, 12 mart 1997-ci il tarixli 4229 sayılı Qanun qüvvəyə mindikdən sonra Türkiyədə polis həbsxanasında saxlanma üçün yol verilən müddətlər azaldılıb və beləliklə, «ağlabatan» həddə gətirilib.

2. Məhkəmənin verdiyi qiymət

60. Heç kim etiraz etmir ki, cənab Dikmənin polis həbsxanasında saxlanması onun tutulduğu vaxtdan, yəni 10 fevral 1992-ci il saat 7.30-dan başlayıb və o, Milli Təhlükəsizlik

Məhkəməsinin hakiminin yanına gətirilən vaxtda, yəni 26 fevral 1992-ci ildə başa çatıb (yuxarıda 12-ci və 18-ci bəndlərə bax).

61. Bununla bağlı Məhkəmə qeyd edir ki, öncə Hökumət əvvəlcə tədbirin qanuni olduğunu bildirmişdi. Lakin sadəcə polis həbsxanasında saxlanma müddətinin daxili qanunvericiliyə uyğun olması faktı dövlət orqanlarını 5-ci maddənin 3-cü bəndinə uyğun olaraq təqsirləndirilən şəxsi «dərhal» hakimə yanına gətirmək tələbini yerinə yetirməkdən azad edə bilməz.

62. Eləcə də Məhkəmə Türkiyə qanunvericiliyini Konvensiyanın 5-ci maddəsinin 3-cü bəndinin tələblərinə uyğun hala gətirmək üçün qanunvericiliyə edilmiş düzəlişlər barədə Hökumətin təqdim etdiyi məlumatı nəzərə alır. Lakin Məhkəmə qeyd etmək istədi ki, onun vəzifəsi sadəcə iş üzrə ona təqdim edilmiş konkret faktları qiymətləndirməkdir. Bu kontekstdə onun nəzərdən keçirməli olduğu yeganə fakt ondan ibarətdir ki, sözügedən həbs on altı gün davam edib (yuxarıda 60-cı bəndə bax), həmin müddətdə cənab Dikmə ətraf aləmlə bütün əlaqələrdən məhrum edilib və nə hakimə, nə də məhkəmə hakimiyyətini həyata keçirən digər vəzifəli şəxsə müraciət etmək imkanına malik olub.

63. Bununla bağlı Məhkəmə Broqan və başqaları Birləşmiş Krallığa qarşı məhkəmə işinə istinad edir, həmin işdə o, qərara almışdı ki, məhkəmə nəzarəti olmadan polis həbsxanasında dörd gün altı saata bərabər olan müddət ərzində saxlanma, hətta bütövlükdə cəmiyyəti terrorizmdən müdafiə etmək məqsədi daşısa belə, 5-ci maddənin 3-cü bəndi ilə qoyulan ciddi məhdudiyyətlərin həddlərini aşır (*bax*: 29 noyabr 1988-ci il tarixli qərar, A seriyaları, c. 145-B, s. 33-34, b. 62).

Etiraz edilən polis həbsxanasında saxlanma müddətinə haqq qazandırmaq üçün Hökumət terrorizm cinayətlərinə qarşı polis araşdırmalarının xüsusi tələblərini vurğuladı və birinci ərizəçiyə qarşı prosesin konkret aspektlərini qeyd etdi (yuxarıda 59-cu bəndə bax). Məhkəmə aşağıdakı səbəblərə görə bu arqumentləri inandırıcı hesab etmir.

64. Məhkəmə bir sıra hallarda razılaşıb ki, terrorizm cinayətlərinin istintaqı, şübhəsiz, dövlət orqanları üçün xüsusi problemlər yaradır (bu qərarlara bax: *Broqan və başqalarının işi* üzrə yuxarıda adı çəkilən qərar, s. 33, b. 61; *Mürrey Birləşmiş Krallığa qarşı* məhkəmə işi üzrə 28 oktyabr 1994-cü il tarixli qərar, A seriyaları, c. 300-A, s. 27, b. 58; *Aksoy Türkiyəyə qarşı* məhkəmə işi üzrə 18 dekabr 1996-cı il tarixli qərar, Qərarlar Toplusu, 1996-VI, s. 2282, b. 78; *Sakık və başqaları Türkiyəyə qarşı* məhkəmə işi üzrə 26 noyabr 1997-ci il tarixli qərar, Qərarlar Toplusu, 1997-VII, s. 2623-24, b. 44; və *Dəmir və başqaları Türkiyəyə qarşı* məhkəmə işi üzrə 23 sentyabr 1998-ci il tarixli qərar, Qərarlar Toplusu, 1998-VI, s. 2653, b. 41). Lakin bu, o demək deyil ki, 5-ci maddəyə əsasən dövlət orqanları şübhəli şəxsləri tutmaqda və polis həbsxanasına salmaqda tam sərbəstliyə malikdirlər və terrorizm cinayətinin törədilmiş olduğunu hesab etdikləri bütün hallarda daxili məhkəmələrin, habelə son instansiya qismində Konvensiyanın nəzarət orqanlarının səmərəli nəzarətindən azaddırlar (digər qərarlar arasında bax: *Dəmir və başqalarının işi* üzrə yuxarıda adı çəkilən qərar, yenə orada).

65. Analoji olaraq, terrorizmin doğurduğu çətinliklər ucbatından polis və ya məhkəmə istintaqının hələ başa çatmaması faktı və cinayətdə şübhəli bilinən şəxslərin sayı dövlət orqanlarını 5-ci maddənin 3-cü bəndi üzrə daşdıqları öhdəlikdən azad etmir. Bu maddə dəqiq olaraq istintaq hərəkətlərinin hələ davam etdiyi mərhələyə tətbiq edilmək üçün nəzərdə tutulub və mövcud şəraitdə məqsədəuyğun olan məhkəmə nəzarəti formalarını hazırlamaq vəzifəsi dövlət orqanlarının üzərinə düşür, özü də həmin formalar Konvensiyaya uyğun olmalıdır (müvafiq dəyişikliklərlə bax: *Çahal Birləşmiş Krallığa qarşı* məhkəmə işi üzrə 15 noyabr 1996-cı il tarixli qərar, Qərarlar Toplusu, 1996-V, s. 1866-67 və 1869, b. 131 və 144; və *Dəmir və başqalarının işi* üzrə yuxarıda adı çəkilən qərar, yenə orada).

66. Məhkəmə həmçinin Hökumətin belə bir arqumentini qəbul edə bilməz ki, polis həbsxanasında uzun müddət saxlanma bu işdə zəruri idi, çünki dövlət orqanları «Dev-Sol» barəsində istintaqı yekunlaşdırmaq üçün şübhəli şəxslərin özlərindən, o cümlədən birinci ərizəçidən sübutlar toplamalı idilər.

Məhkəmə sadəcə 5-ci maddənin Konvensiya sistemindəki əhəmiyyətini vurğulamaqla kifayətlənir: o, əsas insan hüququnu, yəni dövlət tərəfindən fərdin azadlıq hüququna qanunsuz müdaxilələrdən fərdin qorunmasını təsbit edir. İcra hakimiyyəti orqanlarının müdaxilələri üzərində məhkəmə nəzarəti 5-ci maddənin 3-cü bəndində təsbit edilən təminatın mühüm xüsusiyyətidir, həmin bəndin məqsədi qanunsuzluq riskini minimuma endirmək və «demokratik cəmiyyətin təməl prinsiplərindən biri olan, ... Konvensiyanın preambulasında açıq-aydın qeyd edilən» qanunun aliliyini təmin etməkdir (misal üçün *bax: Sakık və başqalarının işi* üzrə yuxarıda adı çəkilən qərar, s. 2623-24, b. 44). Bundan başqa, yalnız vaxtında edilən məhkəmə müdaxiləsi məhbusların (xüsusən onlardan etiraflar almaq vasitəsi qismində) məruz qala biləcəyi pis rəftarın ciddi formalarının, məsələn, cənab Dikmənin iddia etdiyi formaların (aşağıda 69-cu bəndə *bax*) aşkar edilməsinə və qarşısının alınmasına gətirib çıxara bilər (müvafiq dəyişikliklərlə *bax: Aksoyun işi* üzrə yuxarıda adı çəkilən qərar, s. 2282, b. 76).

67. Xülasə, Məhkəmə hesab edir ki, sözügedən həbs müddəti Konvensiyanın 5-ci maddəsinin 3-cü bəndində əks olunmuş dərhal gətirilmə tələbinə cavab vermir və müvafiq surətdə, həmin müddəanın pozuntusu baş verib.

IV. KONVENSIYANIN 3-cü MADDƏSİNİN İDDİA EDİLƏN POZUNTUSU

68. Birinci ərizəçi Konvensiyanın 3-cü maddəsinin ikiqat pozulmasından şikayət etdi; həmin maddədə deyilir:

«Heç kəs işgəncəyə, qeyri-insani və ya ləyaqəti alçaldan rəftara və ya cəzaya məruz qalmamalıdır».

A. Polisin əlində olarkən pis rəftara məruz qalma haqqında iddia

1. Məhkəməyə təqdim edilən arqumentlər

69. Birinci ərizəçi iddia etdi ki, polis əməkdaşları, xüsusən onun həbsxanada olduğu ilk beş gün ərzində, onu fiziki və psixoloji cəhətdən müxtəlif formalarda pis rəftara məruz qoyublar ki, həmin rəftar işgəncəyə bərabərdir (yuxarıda 12-15-ci bəndlərə bax). Bir sıra hallarda onu yumruq və təpiklə vurublar və daim təhdid edərək ona qarşı sui-istifadəyə yol veriblər. O, iki dəfə «Fələstin asması»na məruz qalıb, üç dəfə isə bədənində elektrik cərəyanı buraxılıb (cərəyanın bir hissəsi onun cinsiyyət üzvlərinə buraxılıb), eyni zamanda üstünə soyuq su töküblər. Ona qarşı zorakılıq törədilərkən gözləri həmişə bağlı olub. Bundan başqa, işgəncə tədbirlərinin bəzilərinin sonunda onu çılpaq halda beton döşəməyə uzandırıblar. Həbsxanada olduğu beşinci gün (həmin vaxt o, meşədə yalançı ölüm cəzasına məruz qalmışdı) fiziki təhqirlər xeyli azalmışdı, lakin o, hələ də sonrakı dindirmələr zamanı sui-istifadə hallarına məruz qalırdı.

Dinləmədə ərizəçinin vəkili cənab Dikməni müayinə etmiş həbsxana həkiminin rəyinə xüsusi olaraq istinad etdi. O, etiraf etdi ki, rəydəki nəticələrdən hansıların birinci ərizəçi tərəfindən iddia edilən «Fələstin asması»nın və (və ya) elektrik cərəyanlarının (yuxarıda 7-ci bəndə bax) sonrakı təsirləri

olduğunu göstərə bilməz, buna baxmayaraq, iddia etdi ki, həmin nəticələr onun müştərisinin iddialarına inanmaq üçün kifayətdir, üstəlik, onlar İstanbul Məhkəmə Təbabəti İnstitutunun Eyüp İdarəsi («idarə» tərəfindən təsdiq edilmişdi.

70. Öz məruzəsində Komissiya 28 fevral və 4 mart 1992-ci il tarixli tibbi rəylərə istinadən xüsusi olaraq qeyd etdi ki, Hökumət cənab Dikmənin bədənində zədə əlamətlərinin olduğunu şübhə altına almayıb və müvafiq surətdə, bunu sübut olunmuş hesab etdi ki, həmin əlamətlər həbsxanada olduğu zaman onun məruz qaldığı rəftarın nəticəsidir.

71. Hökumət Məhkəməyə ünvanladığı yaddaş qeydində iddia etdi ki, əgər cənab Dikmə tamamilə onun iddia etdiyi kimi pis rəftara məruz qalmışdısa 26 fevral 1992-ci ildə onu müayinə etmiş məhkəmə tibb eksperti iddia edilən rəftarın qəddarlıq dərəcəsinə uyğun olan əlamətləri onun bədənində tapardı. Halbuki ekspert onun bədənində yalnız «bir neçə köhnə cızılma» yerləri olduğunu qeyd etmişdi (yuxarıda 17-ci bəndə bax). Hökumətin fikrincə, baxmayaraq ki «bir neçə zədə və göyərmənin» mövcudluğu idarənin rəyində həqiqətən qeyd edilmişdi, həmin rəy 4 mart 1992-ci ildə, yəni birinci ərizəçi İstanbul həbsxanasına köçürüldükdən yeddi gün sonra tərtib edilmişdi. Müvafiq surətdə, Məhkəmə belə qənaətə gəlir ki, müşahidə edilmiş əlamətlər böyük ehtimalla cənab Dikmə İstanbul həbsxanasında olarkən baş vermiş hadisələrlə əlaqədar idi və buna görə də həmin əlamətlər polis həbsxanasında olduğu müddətdə onun taleyinə görə məsuliyyət daşıyan polis əməkdaşlarının ayağına yazıla bilməz.

72. Lakin dinləmədə Hökumət yuxarıda gətirilən əsaslardan əhəmiyyətli dərəcədə fərqlənən bir sıra arqumentlər irəli sürdü. O, bildirdi ki, 4 mart 1992-ci il tarixli rəy əslində sadəcə 26 fevral tarixli birinci rəydə qeyd olunan «köhnə cızılma yerlərinin» mövcudluğunu təsdiq edib, çünki «[4 mart 1992-ci il tarixli rəydə] bütün zədə və cızılmaların sağaldığı göstərilmişdi». O, həmçinin iddia etdi ki, Selmuni Fransaya qarşı məhkəmə işindəki

([GC], ərizə № 25803/94, b. 24, AIHM 1999-V) situasiyadan fərqli olaraq, cənab Dikmənin iddiaları o qədər qeyri-ardıcıl və qeyri-dəqiq idi ki, onun iddialarının əsaslandığı tibbi rəydəki nəticələrlə həmin iddialar arasında səbəbli əlaqəni müəyyən etmək mümkün deyildi. Bu məsələ ilə bağlı Hökumət iddia etdi ki, Komissiyanın rəyindən fərqli olaraq, şikayətin mahiyyəti üzrə yazılı qeydlərin Hökumət tərəfindən təqdim edilməməsi birinci ərizəçinin iddialarının Hökumət tərəfindən qəbul edilməsi kimi başa düşülməməlidir. Hər şeydən əvvəl, cənab Dikmənin guya uzun müddət «Fələstin asması»na məruz qalması dayaq-hərəkət sistemində funksional pozuntular əmələ gətirməli idi, halbuki işin materiallarında hər hansı belə simptomlar barədə heç bir sübut yoxdur. Hökumət həmçinin bunu da şübhəli hal hesab etdi ki, cənab Dikmə hər hansı növ psixoloji çatışmazlıqdan əziyyət çəkdiyini iddia etməyib, halbuki bu işdə iddia edilən zorakılıq aktları ilə müqayisə oluna bilən hərəkətlərin qurbanları bəzən hadisələrdən uzun müddət sonra da belə çatışmazlıqlardan əziyyət çəkirlər.

2. Məhkəmənin verdiyi qiymət

a) İddia edilən pis rəftar aktları

73. Məhkəmə bir daha bildirir ki, o, Komissiyanın məruzəsində əks olunan nəticələrə bağlı deyil, belə ki, 1 noyabr 1998-ci ilə qədər qüvvədə olan Konvensiya sistemində əsasən Komissiya ilk növbədə faktların müəyyən edilməsinə və yoxlanılmasına görə cavabdehdir (keçmiş 28-ci maddənin 1-ci bəndi və keçmiş 31-ci maddə). Məhkəmə əlində olan bütün materialların işığında faktlara qiymət verməkdə sərbəstdir (bax: Selmuninin işi üzrə yuxarıda adı çəkilən qərar, b. 86). Daha konkret desək, pis rəftar barədə iddialar müvafiq subutlarla təsdiq edilməlidir. Faktları müəyyən etmək üçün Məhkəmə «əsaslı şübhə yeri qoymayan» sübutetmə standartını qəbul edir, belə

sübut kifayət qədər ciddi, aydın və bir-biri ilə uzlaşan nəticələrin birgə mövcudluğunun nəticəsi ola bilər (son dövrlərə aid qərar qismində bax: *Labita İtaliyaya qarşı* [GC], ərizə № 26772/95, b. 121, AİHM 2000-IV).

74. Birinci ərizəçinin sözlərinə görə, dindirildiyi müddətdə onun məruz qaldığı pis rəftar ona həm fiziki xəsarət yetirmək (o, təkrar-təkrar yumruqlanmış və təpiklənmişdi; başı divara vurulmuşdu; cinsiyyət üzvlərinə zərbələr endirilmişdi; əlləri arxasında bağlanmış vəziyyətdə uzun müddət «Fələstin» üsulu ilə qollarından asılmışdı; ayaqlarına, dilinə, cinsiyyət üzvlərinə və qulaqlarının arxasındakı sahəyə elektrik cərəyanı buraxılmış, eyni zamanda cərəyanın təsirini artırmaq üçün bədəni üzərinə soyuq su tökülmüşdü; içərisində buz kimi soyuq su olan vannaya salınmışdı), həm də mənəvi əzab vermək (daim təhdidlərə və təhqirlərə məruz qalmışdı; bir neçə dəfə tamamilə soyundurulmuşdu; və yalançı ölüm cəzasına məruz qalmışdı) məqsədini daşıyırdı. O, iddia etdi ki, zorakılığa məruz qalarkən həmişə gözləri bağlı olurdu, bəzən isə əlləri də qandallanırdı. O, həmçinin iki dəfə beton döşəmədə yatmağa məcbur edilmişdi.

75. Məhkəmə öncə qeyd edir ki, cənab Dikmənin məruz qaldığı «Fələstin asması» istisna olmaqla, Hökumət etiraz edilən insidentlərin baş verdiyini Məhkəmədə təkzib etmədi, o, yalnız bunu bildirdi ki, cənab Dikmənin irəli sürdüyü iddialar tibbi rəylərlə təsdiq olunmur (yuxarıda 72-ci bəndə bax).

76. Fiziki işgəncəyə məruz qaldığı barədə cənab Dikmənin iddiasına gəldikdə, Məhkəmə qeyd edir ki, ərizəçilər 26 və 28 fevral və 4 mart 1992-ci il tarixli tibbi rəylər formasında real sübutlar təqdim ediblər (yuxarıda 17-ci və 19-cu bəndlərə bax). Adı çəkilən sənədlərdən sonuncusunda (o, ikinci rəyi təsdiq edən yekun rəyi rolunu oynayır) qeyd edilir ki, ərizəçinin aşağı və yuxarı ətraflarının dərisində təxminən iyirmi beş zədə, yara, sıyrılma və göyərmə izləri var.

77. Məhkəmə Komissiyanın gəlidiyi nəticə ilə razılaşır ki, birinci ərizəçinin bədənində aşkar edilmiş əlamətlər həbsxanada

olduğu müddətdə onun məruz qaldığı rəftar nəticəsində əmələ gəlib (yuxarıda 70-ci bəndə bax). Bundan başqa, Hökumət özünün belə bir ilkin arqumentini müdafiə etmədi ki, 4 mart 1992-ci il tarixli tibbi rəydə qeyd olunan əlamətlər cənab Dikmənin İstanbul həbsxanasında saxlandığı ilk yeddi gün ərzində məruz qaldığı xəsarətlərin nəticəsi ola bilərdi (yuxarıda 71-ci və 72-ci bəndlərə bax).

78. Məhkəmə bir daha xatırladır ki, fərd polis həbsxanasına sağlam vəziyyətdə aparılırsa, lakin oradan buraxılarkən onun xəsarət aldığı müəyyən edilirsə, həmin xəsarətlərin necə yetirildiyinə dair ağlabatan izahat vermək vəzifəsi dövlətin üzərinə düşür, belə izahat verilmədikdə açıq-aydın Konvensiyanın 3-cü maddəsi üzrə məsələlər ortaya çıxır (digər qərarlar arasında *bax: Selmuninin işi* üzrə yuxarıda adı çəkilən qərar, b. 87).

79. Bu işdə Məhkəmə qeyd edir ki, Hökumət birinci ərizəçinin şikayət etdiyi fiziki hücumları heç vaxt təkzib etməyib. O, həmçinin belə hesab edir ki, birinci ərizəçinin izahatları kifayət qədər dəqiqdir və 4 may 1992-ci ildəki yekun rəyindəki tibbi nəticələrlə, habelə Y.O.-nun verdiyi ifadələrlə təsdiqlənir (yuxarıda 16-cı bəndə bax). Buna görə də, Məhkəmə əlində olan materialın işığında belə hesab edir ki, bu faktı sübuta yetirilmiş hesab etmək olar ki, polis həbsxanasında olarkən cənab Dikmə ən azı çoxlu sayda zərbələrə və digər analoji işgəncə formalarına məruz qalıb, onların bəziləri dərhal onun bədənində gözlə görünən iz qoymaya bilərdi və (və ya) onun həbsdə olduğu müddət ərzində sağalan əlamətlər (məsələn, Y.O.-nun dediyinə görə cənab Dikmənin gözlərində onun gördüyü göyərmələr kimi) qoya bilərdi.

80. Birinci ərizəçinin məruz qaldığı, xüsusən mənəvi əzaba səbəb olmuş zorakılıq aktları barədə iddialara gəldikdə (yuxarıda 69-cu və 74-cü bəndlərə bax), Məhkəmə etiraf edir ki, belə hərəkətlər, hətta tibbi cəhətdən təsdiq oluna bilən fiziki və ya

psixoloji zədələr qoymasalar belə, vəziyyətdən asılı olaraq Konvensiyanın 3-cü maddəsinin təsir dairəsinə düşə bilərlər.

81. Bununla bağlı Məhkəmə hesab edir ki, səmimiyyətini şübhə altına almaq üçün heç bir əsas olmayan Y.O.-nun ifadəsi (yuxarıda 16-cı bəndə bax) tələb olunan sübutetmə standartı baxımından belə qənaətə gəlmək üçün yetərli baza təşkil edir (yuxarıda 73-cü bəndə bax) ki, polis əməkdaşları cənab Dikməni polis həbsxanasında olduğu bütün müddət ərzində olmasa da hər halda dindirmələr zamanı gözübağlı saxlayıblar.

82. Bundan başqa, Məhkəmə qeyd edir ki, birinci ərizəçi on altı gün ərzində polis həbsxanasında saxlanılıb və vəkillə, həkimlə, qohumları və ya dostları ilə görüşməsinə icazə verilməyib, eləcə də istintaq orqanları bu barədə qərar verməyə nə qədər məhkəmə qarşısına çıxarılaq imkanına malik olmayıb. Məhkəmə öz təşəbbüsü ilə qeyd edir ki, bütün bu vaxt ərzində cənab Dikmə nəinki onun azadlıq hüququna edilən müdaxilə qarşısında (yuxarıda 66-cı və 67-ci bəndlərə bax), həm də onu həbsdə saxlayanların və dindirilməsinə görə cavabdehlik daşıyan polis əməkdaşlarının pislənməyə layiq davranışı qarşısında, hətta törədildiyi aşkara çıxarılan daha ciddi fiziki işgəncə aktları qarşısında (yuxarıda 79-cu bəndə bax) tamamilə köməksiz vəziyyətdə olub.

83. Yuxarıda 81-ci və 82-ci bəndlərdə qeyd olunmuş nəticələri nəzərə alaraq, Məhkəmə fiziki zorakılığa dair digər iddiaların həqiqətə uyğun olub-olmadığını qiymətləndirməyi zəruri hesab etmir, xüsusən ona görə ki, bu cür rəftarı sübut etmək çətindir.

84. Yekun olaraq Məhkəmə hesab edir ki, yuxarıda 79, 81 və 82-ci bəndlərdə araşdırılmış faktlar bu şikayətin məqsədləri üçün sübut edilmiş sayıla bilər.

85. Lakin Məhkəmə hesab edir ki, bu iddianı təsdiq edən hətta ən kiçik sübut və (və ya) hər hansı praktiki izahat olmadığına görə birinci ərizəçinin «Fələstin asması»na məruz

qalması və (və ya) bədənində elektrik cərəyanının buraxılması sübuta yetirilmədi.

Həqiqətən, baxmayaraq ki bədənində təkrar-təkrar buraxılan elektrik cərəyanının sonrakı mümkün təsirləri və ya uzunmüddətli «Fələstin asması»nın adətən sonradan baş verən təsirləri (yuxarıda 69-cu və 74-cü bəndlərə bax) barədə tibbi rəydə hansı nəticələrin qeydə alındığını göstərmək ərizəçiyə təklif olundu (yuxarıda 7-ci bəndə bax), o, bunu edə bilmədi.

b) Müəyyən edilmiş faktların ciddiliyi

86. Birinci ərizəçi bu məsələ barədə heç bir fikir bildirmədi.

87. Komissiya qeyd etdi ki, birinci ərizəçinin bədənində çoxlu sayda ciddi zədələr və göyərmələr aşkar edilib və onları cənab Dikmənin əhəmiyyətli dərəcədə əzaba məruz qaldığını təsdiq edən sübut hesab etdi. Onun fikrincə, cənab Dikmənin məruz qaldığı zorakılıq informasiya və ya etiraf almaq məqsədilə yalnız qəsdən törədilə bilərdi. O, belə qənaətə gəldi ki, bu cür rəftarın baş verdiyi məcburiyyət və cəza mühitini nəzərə alsaq, onu işgəncəyə bərabər olan rəftar saymaq olar.

88. Hökumətin Məhkəməyə təqdim etdiyi yaddaş qeydində mahiyyət etibarilə etiraz edilən hərəkətlərin ciddiliyi və miqyası ilə və müvafiq olaraq, 3-cü maddə əsasında onların mümkün xarakteristikası ilə bağlı bir sıra arqumentlər vardı. Məsələn, Hökumət birinci ərizəçinin bədənində aşkar edilmiş əlamətlərin ağırlıq dərəcəsinə etiraz edərək qeyd etdi ki, 26 fevral 1992-ci ildə onu müayinə etmiş məhkəmə tibb eksperti bildirmişdi ki, orada yalnız «köhnə cızılma yerləri» var, 4 mart 1992-ci il tarixli tibbi rəydə isə sadəcə olaraq həmin «köhnə cızılma yerləri təsdiq olunurdu» (yuxarıda 72-ci bəndə bax).

Dinləmə zamanı Hökumət açıq-aydın iddia etdi ki, birinci ərizəçinin qeyd etdiyi tibbi rəylər 26 iyun 1987-ci ildə qüvvəyə minmiş İşgəncələrə, və digər qəddar, qeyri-insani və ya ləyaqəti alçaldan rəftara və ya cəzaya qarşı Birləşmiş Millətlər Təşkilatı

Konvensiyasının mənası baxımından işgəncə kimi tövsif oluna bilən formada hər hansı pis rəftarın baş verdiyini təsdiq etmir.

89. Məhkəmənin bir çox hallarda qeyd etdiyi kimi, 3-cü maddə demokratik cəmiyyətlərin ən əsas dəyərlərindən birini təsbit edir. Hətta ən çətin hallarda, məsələn, terrorizmə və mütəşəkkil cinayətkarlığa qarşı mübarizə zamanı Konvensiya işgəncələri, yaxud qəddar, qeyri-insani və ya ləyaqəti alçaldan rəftarı və ya cəzanı mütləq şəkildə qadağan edir. Konvensiyanın və 1 və 4 sayılı Protokolların maddi hüquq normalarının çoxundan fərqli olaraq, 3-cü maddədə hətta millətin həyatını təhdid edən fəvqəladə hal zamanında belə 15-ci maddənin 2-ci bəndi əsasında yol verilə bilən hər hansı istisna və ya geri çəkilmə nəzərdə tutulmur (*bax: Selmuninin işi* üzrə yuxarıda adı çəkilən qərar, b. 95).

90. Məhkəmə bir daha bildirir ki, azadlıqdan məhrum edilmiş şəxsin davranışından irəli gələn ciddi zərurət olmadan onun barəsində fiziki güc tətbiq edilməsi insan ləyaqətini alçaldır və prinsipcə 3-cü maddədə nəzərdə tutulan hüququn pozuntusudur (yenə orada, b. 99). Bu məsələ ilə bağlı istintaqın tələbləri və terrorizm cinayətlərinə qarşı mübarizəyə xas olan inkarolunmaz çətinliklər fərdlərin fiziki toxunulmazlığı üçün təmin edilmiş müdafiəyə məhdudiyyət qoyulmasına haqq qazandıra bilməz (müvafiq dəyişikliklərlə *bax: Ribiç Avstriyaya qarşı* məhkəmə işi üzrə 4 dekabr 1994-cü il tarixli qərar, A seriyaları, c. 336, s. 26, b. 38). Həmçinin yadda saxlamaq lazımdır ki, qurbanın davranışından və iddia edilən cinayətin xarakterindən (söhbət məhbuslardan gedirsə) asılı olmayaraq işgəncələrə və qeyri-insani və ya ləyaqəti alçaldan rəftara və ya cəzaya qoyulan qadağa mütləq qadağadır (müvafiq dəyişikliklərlə *bax: Labitanın işi* üzrə yuxarıda adı çəkilən qərar, b. 119).

91. Məhkəmə sübuta yetirilmiş hesab etdiyi faktları nəzərə alaraq (yuxarıda 84-cü bəndə *bax*), belə hesab edir ki, cənab Dikməyə vurulan zərbələr ona həm fiziki, həm də mənəvi ağrı və əzab gətirə bilərdi, onun tam təcrid olunması və əlavə olaraq

gözlərinin bağlanması həmin ağrı və əzabları artırma bilərdi və artırmışdı. Beləliklə, cənab Dikmə ilə elə rəftar edilmişdi ki, həmin rəftar onda qorxu, həyəcan və acizlik hissləri doğura, onu alçalda və müqavimət və iradəsini qıra bilərdi.

92. Müvafiq surətdə, Məhkəmə hesab edir ki, birinci ərizəçinin məruz qaldığı zorakılıq həm qeyri-insani, həm də ləyaqəti alçaldan rəftar idi.

Məhkəmə bununla bağlı qeyd edir ki, Konvensiyanın «bu günün şərtlərinin işığında şərh edilməli olan canlı sənəd»^{*} olması prinsipinə uyğun olaraq, o, Selmuninin işində bildirmişdi ki, əvvəllər «işgəncədən» fərqli olaraq «qeyri-insani və ya ləyaqəti alçaldan rəftar» kimi tövsif edilən müəyyən hərəkətlər gələcəkdə fərqli şəkildə tövsif edilə bilər (*bax: Selmuninin işi üzrə yuxarıda adı çəkilən qərar, b. 101*):

«...insan hüquqlarının və əsas azadlıqların müdafiəsi sahəsində getdikcə artan yüksək standartın tələb olunması müvafiq və labüd olaraq demokratik cəmiyyətlərin əsas dəyərlərinin pozuntularının qiymətləndirilməsində daha artıq qətiyyət tələb edir».

Buna görə də, Məhkəməyə yalnız onu müəyyən etmək qalır ki, cənab Dikmənin məruz qaldığı rəftar, sonuncunun iddiasına uyğun olaraq, işgəncə kimi tövsif edilə bilərmi?

93. Məhkəmə öncə 3-cü maddədə «işgəncə», «qeyri-insani» və ya «ləyaqəti alçaldan rəftar» anlayışları ilə arasındakı fərqə lazımi diqqət yetirməlidir. Görünür, Konvensiyada bu fərq qəsdən törədilən və çox ciddi və amansız əzaba səbəb olan qeyri-insani rəftarı xüsusi vurğulamaq üçün qoyulub (yenə orada b. 96).

94. Analoji fərq Birləşmiş Millətlər Təşkilatı Konvensiyasının 1-ci maddəsində qoyulub, Hökumət məhz həmin maddəyə istinad etmişdi:

^{*} Burada «canlı sənəd» dedikdə, Konvensiyanın daim inkişaf edərək təkamülə uğraması nəzərdə tutulur – *tərc.*

«1. Bu Konvensiyanın məqsədlərindən ötrü “işgəncə” istənilən elə hərəkəti bildirir ki, həmin hərəkət vasitəsilə hər hansı şəxsdən və ya üçüncü şəxsdən məlumatlar və ya etiraflar almaq, onun və ya üçüncü şəxsin etdiyi və ya etməkdə şübhəli bilindiği hərəkətə görə onu cəzalandırmaq, habelə onu və ya üçüncü şəxsi qorxutmaq və ya məcbur etmək üçün, yaxud istənilən xarakterli ayrı-seçkiliyə əsaslanan hər hansı başqa səbəbə görə hər hansı şəxs qəsdən fiziki və ya mənəvi cəhətdən ağır ağrıya və ya əzaba məruz qalır və belə ağrı və ya əzab dövlətin rəsmi şəxsi və ya rəsmi vəzifəsini icra edən digər şəxs tərəfindən və ya onların təhriki ilə, yaxud xəbərdar olmaları və ya susmaqla razılaşmaları ilə verilir...».

Məhkəmənin öncə müəyyən etdiyi kimi, yuxarıda sitat gətirilən maddədəki «ağırlıq» meyarı, təbii ki, 3-cü maddənin tətbiqini tələb edən «minimum ağırlıq» meyarına bənzəyir (yenə orada, b. 100); o, işin bütün hallarından, məsələn, rəftarın müddətindən, onun fiziki və mənəvi təsirlərindən, bəzi hallarda qurbanın cinsindən, yaşından və sağlamlıq durumundan asılıdır (digər qərarlar arasında *bax: Labitanın işi* üzrə yuxarıda adı çəkilən qərar, b. 120).

95. Bu işdə ərizəçi, şübhəsiz ki, taleyi barəsindəki qeyri-müəyyənlik ucbatından və polis həbsxanasında olduğu müddətdə məruz qaldığı uzunmüddətli dindirmə tədbirləri zamanı ona təkrar-təkrar endirilən zərbələr ucbatından daim fiziki əzab və həyəcan vəziyyətində olub.

Məhkəmə hesab edir ki, belə rəftar, birinci ərizəçinin şübhəli bilindiği cinayətlər barəsində ondan etiraf və ya informasiya almaq məqsədilə, vəzifələrini icra edən dövlət nümayəndələri tərəfindən ona qarşı qəsdən törədilmişdi.

96. Belə olan halda Məhkəmə hesab edir ki, birinci ərizəçinin məruz qaldığı zorakılıq, bütövlükdə götürülməklə və onun məqsədi və müddəti nəzərə alınmaqla, xüsusilə ciddi və qəddar

xarakterli idi və «ağır» ağrıya və əzaba səbəb ola bilərdi. Buna görə də, o, Konvensiyanın 3-cü maddəsinin mənası baxımından işgəncəyə bərabərdir.

97. Müvafiq surətdə, bu məsələdə 3-cü maddənin pozuntusu baş verib.

B. Milli hakimiyyət orqanları tərəfindən həyata keçirilən araşdırmalar

98. Dinləmədə ərizəçilərin vəkili vurğuladı ki, prosesual baxımdan cənab Dikmə qanun əsasında səmərəli müdafiəyə malik olmayıb, çünki heç bir məhkəmə orqanı pis rəftar barədə iddialarla bağlı kifayət qədər ətraflı araşdırma aparmayıb.

99. Komissiya, görünür, işin bu aspektini araşdırmağı zəruri hesab etmədi.

100. Hökumət digər qeydləri ilə yanaşı bildirdi ki, bu işdə milli hakimiyyət orqanları qarşısında irəli sürülən pis rəftar barədə iddiaları «şikayət adlandırmağa dəyməz». İstanbul vilayətinin İnzibati Şurası qarşısında qaldırılan bu iddialar olduqca qeyri-müəyyən və uyğunsuzdur və «apanılan istintaqın» mövqeyindən «fərqli mövqenin» qəbul edilməsi üçün hər hansı səbəb yoxdur (yuxarıda 31-ci bəndə bax).

101. Məhkəmə əvvəlki işlərdə qərara alıb ki, fərd polisin və ya analogi dövlət nümayəndələrinin əlində olarkən 3-cü maddəni pozan rəftara məruz qaldığına dair inandırıcı iddia irəli sürürsə, bu maddə, dövlətin ümumi öhdəliyini, yəni «Razılığa gələn Yüksək Tərəflər onların yurisdiksiyası altında olan hər kəs üçün bu Konvensiyanın I bölməsində müəyyən olunmuş hüquq və azadlıqları təmin edirlər» öhdəliyini nəzərdə tutan Konvensiyanın 1-ci maddəsi ilə birlikdə götürülməklə, dolayısı ilə səmərəli rəsmi araşdırma aparılmasını tələb edir. 2-ci maddənin nəzərdə tutduğu araşdırmada olduğu kimi, belə araşdırma məsuliyyət daşıyan şəxslərin müəyyən edilməsi və cəzalandırılması ilə nəticələnmə bilməlidir. Əks halda, işgəncələrə

və qeyri-insani və ləyaqəti alçaldan rəftar və cəzaya qoyulan ümumi hüquqi qadağa, mühüm əhəmiyyətə malik olmasına baxmayaraq (yuxarıda 89-cu bəndə bax), praktiki baxımdan səmərəsiz olardı və bəzi hallarda dövlət nümayəndələri nəzarətləri altında olan şəxslərin hüquqlarına münasibətdə sui-istifadəyə yol verər və faktiki olaraq cəzasız qalardılar (*bax: Labitanın işi* üzrə yuxarıda adı çəkilən qərar, b. 131; və *Assenov Bolqarıstana qarşı* məhkəmə işi üzrə 28 oktyabr 1998-ci il tarixli qərar, Qərarlar Toplusu, 1998-VIII, s. 3290, b. 102).

Bununla bağlı Məhkəmə həmçinin son dövrlərə aid olan İlhan Türkiyəyə qarşı məhkəmə işi üzrə 27 iyun 2000-ci il tarixli qərarında bəyan etdiyi sözləri xatırladır: «... Məhkəmə hesab edir ki, Konvensiyanın 13-cü maddəsinin tələbi, yəni 3-cü maddənin pozulmasına dair əsaslı iddia irəli sürən şəxsin səmərəli hüquqi müdafiə vasitəsi ilə təmin olunmasına dair tələb adətən həm ərizəçi üçün kompensasiyanın təmin olunmasını, həm də dövlət rəsmilərinin yol verdiyi sui-istifadə hallarına qarşı zəruri prosessual təminatları nəzərdə tutur. ... Beləliklə, 3-cü maddənin prosessual-hüquqi pozuntusunun müəyyən edilməsinin məqsədəuyğun və ya zəruri olub-olmaması konkret işin hallarından asılıdır» ([GC], ərizə № 22277/93, b. 92, AIHM 2000-VII).

Yuxarıda qeyd edilənlərin işığında və bu işin hallarını, xüsusən birinci ərizəçinin öz ərizəsində Konvensiyanın 13-cü maddəsinə istinad etməməsi faktını nəzərə alaraq, Məhkəmə hesab edir ki, sözügedən şikayət 3-cü maddə üzrə araşdırılmalıdır.

102. Bu işdə birinci ərizəçi formal şikayət verdikdən sonra araşdırma aparılmışdı (yuxarıda 28-31-ci bəndlərə bax). Buna görə də, məhkəmənin vəzifəsi sadəcə araşdırmanın lazımı səylə aparılıb-aparılmadığını, başqa sözlə, onun «səmərəli» olub-olmadığını qiymətləndirməkdən ibarətdir.

103. Bununla bağlı Məhkəmə qeyd edir ki, birinci ərizəçinin şikayət etdiyi hərəkətlərin istintaqı 27 noyabr 1992-ci ildə

başlayıb. İş icraata qəbul etmiş dövlət prokuroruna dekabrın 8-də məlumat verilib ki, cənab Dikmə formal şikayət təqdim edib; iki gündən sonra dövlət prokuroru işin onun yurisdiksiyasına aid olmadığını elan edib və onu İstanbul vilayətinin İnzibati Şurasına göndərüb, həmin Şura 9 iyul 1993-cü ildə qərar alıb ki, şikayətə cavab verilməsini zəruri edən hər hansı səbəb yoxdur.

Məhkəmədə hər hansı əlavə məlumat yoxdur. Təəssüf doğuran haldır ki, Hökumət şikayətə aid materiallar arasından tələb olunan müvafiq sənədləri təqdim edə bilməyib (yuxarıda 7-ci və 32-ci bəndlərə bax) və ya şikayətə cavab verilməsini zəruri edən hər hansı səbəbin olmadığı barədə 9 iyul 1993-cü il tarixli qərardan sonra Türkiyənin inzibati və məhkəmə orqanları tərəfindən hansı tədbirlərin görüldüyünə dair izahat verməyib. İstənilən halda, Məhkəmə qeyd edir ki, sözügedən insidentdən səkkiz ildən artıq vaxt keçdikdən sonra (yuxarıda 37-ci bəndə bax) istintaqın hər hansı nəzərə çarpan nəticələr əldə etməsi görünmür və cənab Dikmə polis həbsxanasında olarkən onun taleyinə görə cavabdeh olan və müvafiq surətdə, tibbi arayışlarla təsdiqlənən (onların məzmunu hakimyyəət orqanlarına bəlli idi) pis rəftara görə məsuliyyəət daşıyan şöbə üzvlərinin kimliyi bu günə qədər aydınlaşmayıb.

104. Belə olan halda Məhkəmə yalnız bu qənaəətə gələ bilər ki, birinci ərizəçinin polis həbsxanasında həbsdə olduğu müddətdə pis rəftara məruz qaldığı barədə əsaslı iddiasına dair hərtərəfli və səmərəli araşdırma aparılmayıb. Müvafiq olaraq, Məhkəmə hesab edir ki, bu məsələdə Konvensiyanın 3-cü maddəsinin pozuntusu baş verib.

V. KONVENSIYANIN 6-cı MADDƏSİNİN İDDİA EDİLƏN POZUNTUSU

105. Nəhayət, birinci ərizəçi mahiyyəət etibarilə Komissiyanın gəldiyi nəticələrə istinad edərək iddia etdi ki, polis həbsxanasında olduğu müddətdə vəkillə görüşməsinə imkan verilmədiyinə görə

İstanbul Milli Təhlükəsizlik Məhkəməsi tərəfindən aparılan məhkəmə araşdırması ədalətli olmayıb. Onun fikrincə, bu, Konvensiyanın 6-cı maddəsinin 1-ci və 3 (c) bəndlərinin pozulmasına bərabərdir, həmin maddənin müvafiq hissələrində deyilir:

1. Hər kəs, ... ona qarşı hər hansı cinayət ittihamı irəli sürülərkən, qanun əsasında yaradılmış müstəqil və qərəzsiz məhkəmə vasitəsilə, əqləbatan müddətdə işinin ədalətli və açıq araşdırılması hüququna malikdir. ...

3. Cinayət törətməkdə ittiham olunan hər kəs, ən azı aşağıdakı hüquqlara malikdir:

...

c) şəxsən və ya özünün seçdiyi müdafiəçi vasitəsilə özünü müdafiə etmək və ya müdafiəçinin xidmətini ödəmək üçün vəsaiti kifayət etmədiyi zaman, ədalət mühakiməsinin maraqları tələb etdikdə belə müdafiədən pulsuz istifadə etmək ...».

106. Komissiya xüsusən Artikonun işi üzrə yuxarıda qeyd edilən qərara və Marks Belçikaya qarşı məhkəmə işi üzrə 13 iyun 1979-cu il tarixli qərara (A seriyaları, c. 31) istinad edərək qeyd etdi ki, hətta ərizəçi heç bir faktiki ziyana məruz qalmasa belə, 6-cı maddənin 3 (c) bəndinin pozulması tamamilə mümkündür. O, müvafiq surətdə, belə bir fikir ifadə etdi ki, birinci ərizəçi polis həbsxanasında olarkən onun vəkili yardımından istifadə etməsinə imkan verilməməsi ədalətli məhkəmə araşdırması hüququnun pozulmasına bərabərdir. Bu nəticəni dəstəkləmək üçün o, xüsusən belə bir faktı qeyd etdi ki, cənab Dikmədən işgəncə altında etiraflar alınmışdı.

107. Hökumət Komissiya gəldiyi nəticələrə etiraz etdi və Con Mürrey Birləşmiş Krallığa qarşı məhkəmə işi üzrə qərar (8 fevral 1996-cı il tarixli qərar, Qərarlar Toplusu, 1996-I) bərqərar edilmiş prinsiplərə istinad edərək qəti şəkildə iddia etdi ki,

şikayət vaxtından əvvəl verilmiş sayılmalı və ərizənin qəbuledilənliyi mərhələsində rədd edilməli idi.

108. Məhkəmə ərizəçilərin (cənab Dikmə kimi) ilkin olaraq polis tərəfindən dindirilərkən vəkil yardımından istifadə edə bilməmələrindən şikayət etdikləri işlərlə əvvəllər də qarşılaşıb. Bununla bağlı, o, İmbriosia (*Imbrioscia*) İsveçrəyə qarşı məhkəmə işi üzrə 24 noyabr 1993-cü il tarixli qərarında (A seriyaları, c. 275, s. 13, b. 36) və Con Mürreyin işi üzrə yuxarıda qeyd olunan qərarında (s. 54, b. 62) gəldiyi belə bir nəticəni xatırladır ki, 6-cı maddə hətta cinayətə dair polis tərəfindən həyata keçirilən ibtidai istintaq mərhələsinə də tətbiq edilir və 3-cü bənd, digər elementlərlə yanaşı, 1-ci bənddə qeyd edilən cinayət işi üzrə ədalətli məhkəmə araşdırması konsepsiyasının elementlərindən biridir; belə ki, məsələn, işin məhkəməyə verilməsindən öncəki mərhələlərdə 6-cı maddənin müddəalarına riayət edilməməsi ucbatından məhkəmə araşdırmasının ədalətliliyinə ciddi şəkildə xələl gətirildiyi güman edilərsə, 3-cü bənd həmin mərhələlərə tətbiq edilə bilər.

109. Həmin qərarlarda Məhkəmənin artıq qeyd etdiyi kimi, Həmin qərarla Məhkəmənin qeyd etdiyi kimi, ibtidai istintaq mərhələsinə 6-cı maddənin 3 (c) bəndinin necə tətbiq edilməsi müvafiq cinayət prosesinin spesifik xüsusiyyətlərindən və işin konkret hallarından asılıdır; 6-cı maddənin məqsədinə yəni ədalətli məhkəmə araşdırmasına nail olunub-olunmadığını müəyyən etmək üçün iş üzrə icraata bütövlükdə diqqət yetirilməlidir (yenə orada, müvafiq surətdə, s. 13-14, b. 38; və s. 54-55, b. 63).

110. Buna görə də, indi onu müəyyən etmək qalır ki, birinci ərizəçi polis həbsxanasında olarkən onun vəkillə məsləhətləşmək imkanına malik olmaması faktı etiraz edilən icraatın bütövlükdə ədalətliliyinə ciddi surətdə xələl gətirə bilərdimi?

111. Məhkəmə öncə qeyd edir ki, Türkiyə qanunvericiliyi, belə görünür ki, dindirmə zamanı alınan, amma məhkəmədə inkar edilən etirafların cinayət işi üzrə sonrakı icraatda müdafiə

perspektivləri üçün hər hansı həlledici nəticələr doğurmasını nəzərdə tutmur (*bax*: yuxarıda 38-ci bənd; və *Con Mürreyin işi* üzrə yuxarıda adı çəkilən qərar, s. 54-55, b. 63). Məhkəmə qeyd edir ki, daha önəmli olan budur ki, bu işdə baş dövlət prokurorunun və birinci ərizəçinin hüquq məsələləri üzrə verdikləri şikayətlər əsasında Kassasiya Məhkəməsi 22 mart 1999-cu il tarixli qərarında birinci ərizəçinin 26 iyun 1998-ci il tarixli ittiham hökmünü ləğv etmişdi (yuxarıda 27-ci bəndə *bax*). Həmin qərardan aydın olur ki, işə birinci instansiyada baxmış hakimlər cənab Dikmənin ittiham olunduğu hər bir cinayətlə bağlı qüvvədə olan normalara istinad edərkən hər bir ittiham barəsində əsaslı sübutları və onlara verilən qiyməti göstərməmişdilər və bu, Kassasiya Məhkəməsini belə bir sual qaldırmağa vadar etmişdi ki, həmin hakimlər tərəfindən müəyyən edilmiş faktlar əhəmiyyətliymi və hakimlərin çıxardığı nəticələr həmin faktlarla yetərinə təsdiqlənirmi?

İş Milli Təhlükəsizlik Məhkəməsinə göndərildi və indiyədək orada baxılmaqdadır (yuxarıda 27-ci bəndə *bax*). Müvafiq surətdə, Məhkəmə cənab Dikməyə qarşı prosesi bütövlükdə araşdırmaq aparmaq imkanına malik deyil və hesab edir ki, nə Milli Təhlükəsizlik Məhkəməsinin hansı qərarı qəbul edəcəyi, nə də hüquq məsələləri ilə bağlı ikinci şikayətin necə nəticələncəyi barədə mülahizə yürütmək mümkün deyil (belə ki, əgər birinci ərizəçi məhkəmə araşdırmasının son nəticədə onun Məhkəmədə iddia etdiyi hüquqları pozduğunu hesab edərsə, sözügedən hüquqi müdafiə vasitəsi hər halda onun ixtiyarında olacaqdır).

112. Belə olan halda Məhkəmə hesab edir ki, Konvensiyanın 6-cı maddəsinin 1-ci və 3 (c) bəndlərinin pozuntusu baş verməyib.

VI. KONVENSIYANIN 8-ci MADDƏSİNİN İDDİA EDİLƏN POZUNTUSU

113. İkinci ərizəçi xanım Dikmə Komissiya qarşısında iddia etdiyi kimi, yenə də iddia etdi ki, Konvensiyanın 8-ci maddəsinin mənası baxımından «ailə həyatına» hörmət hüququnun pozulmasının qurbanı olub; həmin maddədə deyilir:

«1. Hər kəs öz şəxsi və ailə həyatına, mənzilinə və yazışma sirrinə hörmət hüququna malikdir.

2. Milli təhlükəsizlik və ictimai asayiş, ölkənin iqtisadi rifah maraqları naminə, iğtişaşın və ya cinayətin qarşısını almaq üçün sağlamlığı, yaxud mənəviyyatı mühafizə etmək üçün və ya digər şəxslərin hüquq və azadlıqlarını müdafiə etmək üçün qanunla nəzərdə tutulmuş və demokratik cəmiyyətdə zəruri olan hallar istisna olmaqla, dövlət hakimiyyəti orqanları tərəfindən bu hüququn həyata keçirilməsinə mane olmağa yol verilmir».

O, izah etdi ki, 11 iyun 1992-ci ildə, ramazan ayının sonuncu günündə (yuxarıda 20-ci bəndə bax) o, İstanbul həbsxanasına oğlunu görməyə getmişdi, amma görüş üçün ona icazə verilmədilər, hətta belə bir faktı da nəzərə almadılar ki, onun oğlu ölüm cəzası təyin oluna bilən cinayətə görə məhkəmə araşdırması ərəfəsindədir.

114. Komissiya hesab etdi ki (Hökumət də onun fikrinə şərik çıxdı), 8-ci maddə pozulmayıb, çünki ikinci ərizəçi şikayətini kifayət qədər əsaslandırmayıb.

115. Məhkəmə hesab edir ki, oğlunu görmək üçün ikinci ərizəçinin atdığı addımları 8-ci maddənin əhatə dairəsinə düşən məsələ kimi nəzərə ala bilər; belə ki, bunun əksinə dəlalət edən heç bir argument təqdim edilməyib.

116. Həbsxana müdiriyyətinin görüşə icazə verməkdən imtinasının 8-ci maddənin mənası baxımından «müdaxilə» təşkil

edib-etmədiyinə gəldikdə, Məhkəmə də Komissiya kimi qeyd edir ki, Vyanada yaşayan xanım Dikmə böyük ehtimalla ramazan vaxtı Türkiyəyə səfər etməsindən istifadə edərək, yalnız bir dəfə oğlunu görməyə cəhd etmişdi. O, şikayəti ilə bağlı hər hansı əlavə informasiya təqdim etmədiyinə görə Məhkəmə bilmir ki, həbsxana müdiriyyəti onun oğlu ilə görüşməsinə nə üçün icazə verməyib. Bundan başqa, Məhkəmə qeyd edir ki, o, heç vaxt dövlət orqanlarına bu imtinadan şikayət etməyib. Belə olan halda, o, həbsxana müdiriyyətinin öz qərarını yenidən nəzərdən keçirməməsindən çətin ki şikayət edə bilər. Eləcə də o, oğlunun ölüm cəzasına məhkum ediləcəyi riskinin anada yaradacağı fəvqəladə iztirabın nəzərə alınmamasını həbsxana müdiriyyətinə irad tuta bilməz, çünki o, 11 iyun 1992-ci ildə həbsxanaya baş çəkmişdi (yuxarıda 20-ci bəndə bax), halbuki ölüm cəzasını tələb edən birinci ittiham aktı 7 sentyabr 1992-ci ilə qədər qəbul edilməmişdi (yuxarıda 22-ci bəndə bax).

117. Məhkəmə xatırladır ki, həbsxanaya baş çəkmək məsələsi ilə bağlı Razılığa gələn Dövlətlərin üzərinə 8-ci maddə ilə qoyulan öhdəlikləri qiymətləndirərkən, həbsxananın adi və ağlabatan tələbləri və bunun nəticəsi olaraq məhbusun ailəsi ilə təmaslarının tənzimlənməsində milli hakimiyyət orqanlarının qiymətləndirmə sərbəstliyinin dərəcəsi nəzərə alınmalıdır (*bax: Boyle və Rays Birləşmiş Krallığa qarşı* məhkəmə işi üzrə 27 aprel 1988-ci il tarixli qərar, A seriyaları, c. 131, s. 29, b. 74; həmçinin *bax: Silver və başqaları Birləşmiş Krallığa qarşı* məhkəmə işi üzrə 25 mart 1983-cü il tarixli qərar, A seriyaları, c. 61, s. 38, b. 98; habelə müvafiq dəyişikliklərlə *bax: Qolder Birləşmiş Krallığa qarşı* məhkəmə işi üzrə 21 fevral 1975-ci il tarixli qərar, A seriyaları, c. 18, s. 21-22, b. 45; və *Şönenberger və Durmaz İsveçrəyə qarşı* məhkəmə işi üzrə 20 iyun 1988-ci il tarixli qərar, A seriyaları, c. 137, s. 13, b. 25).

118. Lakin hətta fərz etsək ki, ikinci ərizəçinin şikayət etdiyi hərəkət «müdaxilə» sayıla bilər, bu məsələdə cavabdeh dövlətin

hər hansı şəkildə öz qiymətləndirmə sərbəstliyinin həddlərini aşdığını düşünmək üçün heç bir əsas yoxdur.

119. Xülasə, ikinci ərizəçi barəsində Konvensiyanın 8-ci maddəsinin pozuntusu baş verməyib.

VII. KONVENSIYANIN 41-ci MADDƏSİNİN TƏTBİQİ

120. Konvensiyanın 41-ci maddəsində deyilir:

«Əgər Məhkəmə Konvensiya və onun Protokollarının pozulduğunu, lakin Razılığa gələn Yüksək Tərəfin daxili hüququnun yalnız bu pozuntunun nəticələrinin qismən aradan qaldırılmasına imkan verdiyini müəyyən edirsə, Məhkəmə zəruri halda, zərərçəkən tərəfə əvəzin ədalətli ödənilməsini təyin edir».

A. Zıyan

121. Ərizəçilər maddi ziyanə görə heç bir şey tələb etmədilər. Lakin cənab Dikmə polis həbsxanasında olarkən məruz qaldığı mənəvi ziyanə görə, xüsusən həmin müddətdə baş verən zorakılıq aktlarına görə 75.000 avro kompensasiya tələb etdi.

122. Hökumət iddia etdi ki, bu tələb tamamilə əsassızdır, belə ki, işgəncəyə dair iddialarla işin materiallarındakı tibbi rəylər arasında «əsaslı şübhə yeri qoymayan» heç bir səbəb əlaqəsi sübuta yetirilməyib.

123. Məhkəmə polis həbsxanasında olarkən cənab Dikməyə qarşı törədilən sübuta yetirilmiş pis rəftar faktlarını qeyd edir (yuxarıda 79, 81 və 82-ci bəndlərə bax). Məhkəmə Konvensiyanın aşkar edilmiş pozuntularının olduqca ciddi xarakter daşdığını nəzərə alaraq (yuxarıda 67, 97 və 104-cü bəndlərə bax), hesab edir ki, birinci ərizəçi mənəvi ziyanə məruz qalıb və pozuntuların baş verdiyinin bu qərarla təsdiq edilməsi əvəzin ödənilməsi üçün kifayət deyil. Məhkəmə əvvəl çıxardığı

nəticələri nəzərə alaraq və qiymətləndirməni ədalət prinsipi əsasında həyata keçirərək, ona 200.000 fransız frankı təyin edir, həmin məbləğ ödəniş tarixində tətbiq edilən məzənnə üzrə türk lirəsinə çevrilməlidir.

B. Məhkəmə xərcləri və digər məsrəflər

124. Ərizəçilər həmçinin məhkəmə xərclərinin və digər məsrəflərin ödənilməsini istədilər, onlar həmin xərcləri 10.000 avro məbləğində hesabladılar və aşağıdakı qaydada bölüşdürdülər:

a) onların vəkiliyin qonorarları, o cümlədən Komissiyaya və Məhkəməyə təqdim edilmiş ərizəni və yaddaş qeydlərini hazırlayarkən çəkilən xərclər – 7.000 avro;

b) müxtəlif inzibati xərclər – 2.000 avro;

c) onların vəkiliyin nəqliyyat xərcləri – 1.000 avro.

125. Hökumət iddia etdi ki, bu məbləğlər həddən artıq çoxdur və həmin məbləğlərin Türkiyədəki sosial-iqtisadi şəraitə heç bir aidiyyəti yoxdur, üstəlik bu tələbləri təsdiq edən heç bir yazılı sübut təqdim edilməyib. O, hesab etdi ki, əgər bu bənd üzrə hər hansı məbləğ təyin edilməlidirsə, istənilən halda həmin məbləğ Məhkəmə tərəfindən barəsində pozuntu aşkar edilən şikayətlərə proporsional olaraq hesablanmalıdır.

126. Məhkəmə bir daha bildirir ki, məhkəmə xərclərinin Konvensiyanın 41-ci maddəsi üzrə təyin edilən məbləğə daxil edilməsi üçün sübut olunmalıdır ki, həmin xərclər faktiki və zəruri olaraq çəkilib və məbləğ baxımından ağlabatan olub (digər qərarlar arasında *bax: Nikolova Bolqarıstana qarşı* [GC], ərizə № 31195/96, b. 79, AİHM 1999-II).

Bununla bağlı Məhkəmə qeyd edir ki, baxmayaraq ki ərizəçilərə Məhkəmə Reqlamentinin 60-cı Qaydasının 2-ci bəndinin tələbləri barədə məlumat verilmişdi, onlar çəkdikləri məhkəmə xərcləri və digər məsrəflərlə bağlı və ya onların vəkiliyin qonorarları ilə bağlı hər hansı ödəniş qəbzi və ya haqq-

hesab sənədi təqdim etməyiblər. Məhkəmə həmçinin qeyd edir ki, ərizəçilərə Məhkəmədəki icraat üçün hüquqi yardım göstərilib və bu məqsədlə onlara 13 aprel 2000-ci ildə Avropa Şurası tərəfindən 9.652 fransız frankı məbləğində yardım təyin olunub. Yuxarıda qeyd olunanları nəzərə alaraq, Məhkəmə bu tələbi təmin edə bilməz (sön dövrlərə aid qərar qismində *bax: Labitanın işi* üzrə yuxarıda adı çəkilən qərar, b. 210).

Bununla belə, işi hazırlayarkən ərizəçilər Avropa Şurasının təyin etdiyi məbləğdən əlavə müəyyən məsrəflərə məruz qalmalı idilər. Müvafiq surətdə, Məhkəmə qiymətləndirməni 41-ci maddənin tələb etdiyi ədalət prinsipi əsasında həyata keçirərək, bu bənd üzrə 10.000 fransız frankının təyin olunmasını ağlabatan hesab edir.

C. İcranın gecikdirilməsinə görə faiz

127. Məhkəmə hesab edir ki, məbləğlər fransız frankı ilə təyin olunduğuna görə, icranın gecikdirilməsinə görə faizin illik 2,74% dərəcəsi üzrə ödənilməsi məqsədəuyğundur.

BU ƏSASLARA GÖRƏ MƏHKƏMƏ YEKDİLLİKLƏ:

1. Hökumətin ilkin etirazlarını yekdilliklə rədd edir;
2. Qərara alır ki, Konvensiyanın 5-ci maddəsinin 2-ci bəndi pozulmayıb;
3. Qərara alır ki, Konvensiyanın 5-ci maddəsinin 3-cü bəndi pozulub;
4. Qərara alır ki, polis həbsxanasında olduğu müddətdə birinci ərizəçinin pis rəftara məruz qaldığına görə və bununla bağlı səmərəli rəsmi araşdırma aparılmadığına görə Konvensiyanın 3-cü maddəsi pozulub;
5. Qərara alır ki, Konvensiyanın 6-cı maddəsinin 1-ci və 3 (c) bəndləri pozulmayıb;
6. Qərara alır ki, Konvensiyanın 8-ci maddəsi pozulmayıb;

7. Qərara alır ki:

a) cavabdeh dövlət üç ay ərzində birinci ərizəçi Mətin Dikməyə aşağıdakı məbləğləri ödəməlidir (həmin məbləğlər ödəniş tarixində tətbiq edilən məzənnə üzrə türk lirəsinə çevrilməlidir):

i) 200.000 (iki yüz min) fransız frankı – mənəvi ziyana görə;

ii) 10.000 (on min) fransız frankı – hüquqi yardım qismində Avropa Şurasının ödədiyi məbləğdən əlavə çəkilən məhkəmə xərclərinə və digər məsrəflərə görə;

b) yuxarıda qeyd edilən üç aylıq müddət bitdikdən sonra öhdəlik icra edilənə qədər 2,74% təşkil edən adi illik faiz dərəcəsi ödənilməlidir.

8. Əvəzin ədalətli ödənilməsi haqqında qalan tələbləri rədd edir.

İngilis və fransız dillərində qəbul edilmiş və Məhkəmə Reqlamentinin 77-ci Qaydasının 2-ci və 3-cü bəndlərinə uyğun olaraq, qərar barədə yazılı məlumat verilmişdir.

Elizabet Palm,
sədr

Maykl O'Boyl,
katib